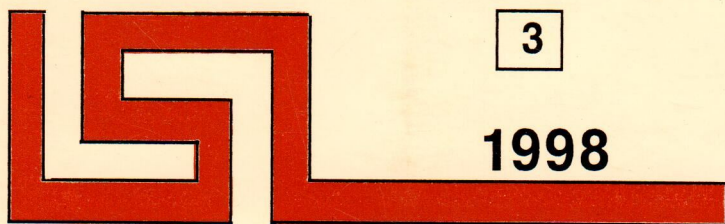


Βαγγέλης Λιάπης

# ΘΡΙΑΣΙΟ



μικρή βιβλιοθήκη



3

1998



1500

**Βαγγέλης Λιάπης**

**ΘΡΙΑΣΙΟ**

**1998**

## Έργα του ίδιου

- ΕΛΕΥΣΙΝΑ αρχαία εποχή εκδ. 1975 του ίδιου.  
ΑΝΤΙΣΤΑΣΗ 1941 - 1944 εκδ. 1978 του ίδιου.  
ΑΡΒΑΝΙΤΙΚΟΣ ΓΑΜΟΣ 1980, Β' έκδ. 1988 ΔΩΔΩΝΗ.  
ΑΡΒΑΝΙΤΙΚΟ ΜΟΙΡΟΛΟΓΙ έκδ. 1985 ΔΩΔΩΝΗ.  
Ο ΧΟΡΟΣ ΣΤΟΥΣ ΚΟΥΝΤΟΥΡΙΩΤΕΣ έκδ. 1987 IFESTIA.  
ΑΡΒΑΝΙΤΙΚΑ ΖΑΚΟΝΙΑ έκδ. 1988 ΔΩΔΩΝΗ.  
ΠΑΡΑΜΥΘΙΑ γεν. επιμέλεια εκδ. 1989 Β' ΚΑΠΗ Ελευσίνας.  
Η ΕΛΕΥΣΙΝΑ στα νεότερα χρόνια, εκδ. 1993 του ίδιου.  
ΔΗΜΗΤΡΑ Θεατρικό, εκδ. 1995 του ίδιου.  
ΛΑΪΚΕΣ ΠΑΡΑΔΟΣΕΙΣ & ΠΑΡΑΜΥΘΙΑ εκδ. 1995 του ίδιου.  
ΠΑΙΔΙΚΑ ΠΑΙΧΝΙΔΙΑ εκδ. 1995 Α' ΚΑΠΗ Ελευσίνας.  
ΕΛΕΥΣΙΝΑ, συμπληρωματικά στοιχεία εκδ. 1997 του ίδιου.  
ΠΑΛΙΕΣ ΕΙΚΟΝΕΣ εκδ. 1997 του ίδιου.  
ΠΑΡΑΙΝΕΣΕΙΣ εκδ. 1997 του ίδιου.  
ΤΟ ΣΧΟΛΕΙΟ ΜΟΥ εκδ. 1997 του ίδιου.  
ΛΑΪΚΑ ΕΘΙΜΑ ΚΑΙ ΔΟΞΑΣΙΕΣ ΣΤΗΝ ΕΛΕΥΣΙΝΑ  
έκδ Δήμου Ελευσίνας 1998

**Βαγγέλης Π. Λιάπης**  
Μαγούλα Αττικής 196 00  
Τηλ. 5550444

---

Στοιχειοθεσία - Εκτύπωση:  
**Γ. Μαυρίδης**  
Πατράκου 19 - Αθήνα  
Τηλ. 5242.182 - FAX 5234.713

## ΠΡΟΛΟΓΟΣ

Ο καιρός φεύγει πίσω βιαστικός σαν ασθμαίνουσα μηχανή, πού παρασύρει τά πάντα και δημιουργεί συνεχώς παρελθόν.

Εδώ στην Ελευσίνα, και γύρω στην περιοχή, γεννήθηκε ένα θείο μεγαλείο που φώτισε τον κόσμο με μοναδική δόξα.

Δεν μπορεί να λησμονηθεί τούτος ο τόπος, όσο και αν περνάνε οι αιώνες.

Εδώ, έχει πειρώσει η ιερότητα, γι αυτό δεν μπορεί να την δαμάσει ο χρόνος.

Εδώ, είναι ένας τόπος, που όπου και αν σταθείς, μυρίζει αρχαίο μοσχολίβανο.

Εδώ, όπου και αν περπατήσεις, είναι γεμάτος αναμνήσεις ο τόπος, που δε σε αφήνουν να τις αντιπαρέλθεις. Όπου και αν σταθείς, όπου και αν ρίξεις τη ματιά σου θα ακούσεις φωνές προγόνων.

Εδώ βλέπεις, ακούς, αντιλαμβάνεσαι, συγκινείσαι, γιατί βρίσκεσαι μέσα στην αθανασία του παρελθόντος. Και ένας λόγος πάρα πάνω είναι ότι είσαι η συνέχεια εκείνων που έζησαν πριν από εσένα, αυτών που ανέδειξαν καί αγάπησαν τον τόπο και πόνεσαν τούτη τη γη που ζεις εσύ σήμερα.

Προσπαθώ να καρφώσω γερά την εποχή του παρελθόντος, να μη μας φύγει και τη χάσουμε, να την κάνω αιωνιότητα. Ποθώ να δώσω κάτι από την ουσία της, το μεγαλείο της, το χυμό της.

Αγαπώ τούτο τον τόπο το γεμάτο παρελθόν και οράματα. Ζω στο όραμα του παρελθόντος. Αγαπώ τούτο τον τόπο. Είμαι και εγώ κάτι από αυτόν.

Η ζωή γίνεται ωραία όταν μπορείς να τη στοχαστείς. Τα βουνά γύρω σου, ο κάμπος, η θάλασσα μπροστά σου, οι ελιές, τα αμπέλια, τα πεύκα, το θυμάρι, είναι μια απέραντη ποικιλία μορφών ζωής, που σε περιβάλλουν δίνοντάς σου κάτι από την ουσία τους.

Εδώ, στην περιοχή της Ελευσίνας, μετουσιώνεσαι. Όλα είναι ποίηση ζωής και δημιουργίας. Εδώ ζωντανεύουν τα γύρω σου και αισθάνεσαι ότι ζεις και συγκαταλέγεσαι μαζί τους σαν ανθρώπινη αιώνια παρουσία.

Όταν ανακαλώ εποχές, τόπους, πράγματα, ανθρώπους που πέρασαν, αισθάνομαι τη δίψα της διατήρησης. Προσπαθώ να στερεώσω την ύπαρξη στην αρχική της θέση, να της δώσω την αρχική της μορφή, να εμβαθύνω στο εσωτερικό της και να το πω στο σήμερα. Είναι η ιστορική μας καταγωγή, ο τόπος που μας γέννησε, που μας ανάθρεψε.

Το Θριάσιο ήταν ο χυμός της Ελευσίνας, το όργανο της θεάς δημιουργίας, της ζωής ίσαμε τις ημέρες μας.

Ας σημειωθεί κάτι από τη ζωή του. Σίγουρα δε θα πάει χαμένο.

**Βαγγέλης Π. Λιάπης**

Ιούνιος 1997

## Προεισαγωγικά στοιχεία

Μέχρι τις αρχές του αιώνα μας η Λεψίνα ήταν ένα μικρό γεωργοκτηνοτροφικό χωριό. Είχε τον κάμπο, που από αιώνες πριν, αποτελούσε τη μοναδική απασχόληση των κατοίκων και της γύρω περιοχής και ήταν η πηγή της ζωής του. Είχε νότια την κλειστή θάλασσα από την οποία ζούσαν οι ψαράδες της.

Το ανατολικό όριο του μεγάλου κάμπου έφτανε μέχρι τα όρια του Ασπρόπυργου, βορινά έφτανε ως τα πόδια της Πάρνηθας, δυτικά έφτανε ίσαμε τη σημερινή βιομηχανία ΠΥΡ-ΚΑΛ, ενώ νοτινά κρατούσε ένα τμήμα το χωρίο και το άλλο (ανατολικά) έφτανε ίσαμε τη θάλασσα. Ο κάμπος, χωρίς να διακρίνεται σαφές όριο στο έδαφος, χωριζόταν στο ανατολικό και στο δυτικό τμήμα. Στο ανατολικό, που το έλεγαν Θριάσιο, καλλιεργούνταν δημητριακά και στο δυτικό, που το έλεγαν «Ράριο πεδίο», ήταν εξολοκλήρου αρδευόμενο, έδινε πλούσια ποικιλία λαχανικών και καρπών από πολλά είδη καρποφόρων δένδρων (αμυγδαλιά, συκιά, ελιά, αχλαδιά κ.λ.π.) και αμπελιού.

Οι πλαγιές του βουνού και ο κάμπος διατηρούσαν πολλά προβατοποίμνια.

Η αποκλειστικότητα της ενασχόλησης των κατοίκων, είχε επιδράσει στην όλη δομή της οικογένειας. Όλοι δούλευαν για τον ίδιο σκοπό σε μια αριστοτεχνικά δομημένη κατανομή εργασίας, ανάλογα με τη θέση του καθενός (φύλο, ηλικία,

κία) υπό τη γενική καθοδήγηση του πατέρα. Δέν υπήρχαν συγκρούσεις αρμοδιοτήτων και εργασίας, επικρατούσε τάξη και αρμονία, και η κοινωνική συμβίωση δεν παρουσίαζε προβλήματα, ούτε διακρίνονταν εντυπωσιακές αποστάσεις.

Αυτό που πρέπει να πούμε, ειδικά για την Ελευσίνα, είναι η επίδραση της παλιάς θεάς Δήμητρας, της θεάς της γεωργίας. Η καλλιέργεια των δημητριακών είχε πάρει ιερό χαρακτήρα στην Ελευσίνα, η οποία πίστευε στην υπερκόσμια δύναμη της γης. Αυτό έκανε τους Ελευσινιώτες να αγαπούν τη γη και το χωριό τους. Πίστευαν στη χθόνια θεά που ήταν ακατάλυτη δύναμη της γης να γεννάει ζωή. Αυτός είναι ο λόγος, που σε κάθε βήμα της καλλιεργητικής πορείας γίνονταν επίκληση της προστάτιδας θεάς, που οι Ελευσινιώτες την ένιωθαν κοντά τους σε όλες τις εκδηλώσεις του βίου τους, την ονόμαζαν δε: «Ζόνια» (κυρά), γιατί ήταν ικανή να τα φροντίζει όλα.

Ο Ελευσινιώτης αγρότης ήταν ευλαβής και πιστός. Αν και ήταν Χριστιανός ορθόδοξος, επιδρούσε μέσα του και η παλιά θρησκεία που διαμόρφωνε μια θρησκευτική πίστη που περιείχε ένα θρησκευτικό ανακάτεμα χωρίς να ενοχλεί.

Όταν ήταν να σπείρουν έπαιρναν μια μικρή ποσότητα από το σπόρο που θα χρησιμοποιούσαν, την έβαζαν μέσα σε μικρό σακουλάκι και την εναπέθεταν στο κεφάλι της κερνοφόρου παρθένου, που βρισκόταν στην είσοδο των μικρών προπυλαίων του ναού, που είχε μείνει ξέσκεπη από τα ερείπια του ναού μετά τη φωτιά που έβαλε ο Αλάρικος στα 395 μ.Χ. (στα 1810 την άρπαξε ένας αρχαιοκάπηλος Εγγλέζος. Το ζευγάρι της βρίσκεται στο αρχαιολογικό μουσείο Ελευσίνας).

Καλούσαν τον παπά του χωριού και έκαναν δέηση επί τόπου «υπέρ ευφορίας των καρπών της γης» με πλήρες χρι-



στιανικό τελετουργικό. Καθώς είχε ευλογηθεί ο καρπός, τον ανακάτευαν με την υπόλοιπη σπορά και ήσαν βέβαιοι ότι θα καρποφορούσε ικανοποιητικά.

Πίστευαν λοιπόν στη μυστηριακή δύναμη της θεάς που έκανε το σπόρο να καρποφορεί. Δεν ήταν τυχαίο, που οι Κουντουριώτες ονόμαζαν το χωράφι: «μπάρκου ι δέουτ» (κοιλιά της γης) όπως η κοιλιά της γυναίκας που γεννάει νέα ζωή.

Η θεία συμμετοχή είχε επιδράσει και στο χριστιανικό τους πιστεύω. Στα παλιότερα χρόνια, όσοι είχαν σπαρμένα χωράφια, έπαιρναν αγιασμό από την λειτουργία των Θεοφανείων (μεγάλος αγιασμός) και ράντιζαν με αυτόν τα σπαρτά τους. Τό ίδιο έκαναν στους σταύλους και στα μαντριά, έφταναν μάλιστα και σε όλα τα ζώα ραντίζοντάς τα με ένα κλαδάκι βασιλικό.

Δε διακρίνεται προτίμηση στην επίκληση των θείων δυνάμεων μεταξύ των δύο θρησκειών. Και στις δύο περιπτώσεις «το αγίασμα» έπαιρνε πανηγυρικό χαρακτήρα. Στην πρώτη περίπτωση (με τα σακουλάκια), γινόταν ομαδικά αυτό, και ακολουθούσε γλέντι, χαρά δηλαδή που η θεά είχε ευλογήσει τη σπορά, ακούγονταν μάλιστα και ύμνοι στα παλιότερα χρόνια, όπως οι παλαιοί είχαν ακούσει από τους παππούδες τους, δοξαστικοί και προς τη θεά.

Και στη δεύτερη περίπτωση «το αγίασμα» έπαιρνε πανηγυρικό χαρακτήρα με γλέντι στη στάνη, επεξετάθει δε και στους ψαράδες που ράντιζαν τη βάρκα και τα δίχτυα τους, το είχαν μάλιστα σε καλό για την υγεία και την προκοπή τους να πέφτουν στη θάλασσα για να φιλήσουν το σταυρό που έριχνε ο παπάς στα Θεοφάνεια.

Υπήρξαν ακόμα ξόρκια που ξόρκιζαν (φόβιζαν) το κακό

ώστε να φεύγει μακριά και να μην προσβάλλει σπαρτά και ζώα. Αυτός ο τρόπος τηρήθηκε περισσότερο μεταξύ των κτηνοτρόφων που αντιμετώπιζαν περισσότερους κινδύνους από αρρώστιες, θεωρώντας δε το λύκο κακό, χρησιμοποίησαν τη φωτιά σαν μέσο προστασίας, την επεξέτειναν δε καίγοντας τα νεκρά ζώα τους.

Σπουδαίοι βοηθοί στις γεωργικές και κτηνοτροφικές εργασίες στάθηκαν τα μεγάλα ζώα. Όλα τα νοικοκυριά διέθεταν ένα - δύο άλογα ή μουλάρια ενώ ο γαΐδαρος ενδημούσε και στα φτωχόσπιτα. Τότε, ακόμα και το υνί του αλετριού ήταν ξύλινο. Το σιδερένιο αλέτρι θεωρήθηκε σημαντική πρόοδος. Το αλέτρι με το πουρναρένιο υνί απομονώθηκε σε κάποια γωνιά όσο ζούσε αυτός που το είχε δουλέψει. Μετά την αναχώρηση του κυρίου του, χάθηκε και η οπτική αποστολή του. Είχε χαθεί ο συναισθηματικός δεσμός και όδευσε για καυσόξυλο στο τζάκι.

Την ενέργεια στις γεωργικές εργασίες κάλυπταν εξ ολοκλήρου, τα ζώα και οι άνθρωποι. Ήταν επόμενο να αγαπούν τα ζώα τους οι γεωργοί. Μπορώ να σημειώσω αρκετά δείγματα αυτής της αγάπης:

Έστρωναν κάθε βράδυ στο σταύλο ένα παχύ στρώμα από σανά και άχυρα για να αναπαυθεί καλύτερα το ζώο.

Κάθε πρωί έπλεναν το στόμα του αλόγου, αφού πρώτα του είχαν καθαρίσει τα ούλα από τα άγανα του σανού, που είχαν κολλήσει (οι ίδιοι δεν είχαν ιδέα από οδοντόβουρτσα).

Δεν είδα άλογο που να μην είχε στο λαιμό του κολιέ με μεγάλες γαλάζιες χάντρες. Αυτό έδινε το κακό μάτι.

Η δουλειά για όλους ήταν υπόθεση ζωής, χαρά της ζωής. Παρά τις δυσκολίες και την κούραση που παρουσίαζε η έλ-

λειψη των τεχνικών μέσων και εγκαταστάσεων, αγαπούσαν τη δουλειά. Τραγουδούσαν δουλεύοντας. Δεν είχαν άγχος αυτοί οι άνθρωποι, δεν έτρεχαν. Και τα πρόφταναν όλα. Δεν υπήρχαν αντιθέσεις και επαγγελματικοί ανταγωνισμοί. Ήταν ένας κόσμος γαλήνιος.

Πρέπει να γνωρίσουμε πώς άρχιζαν κάθε πρωί τη δουλειά τους στο χωράφι, σε οποιαδήποτε φάση της καλλιεργητικής διαδικασίας, αλλά και παντού όταν ήταν να πιάσουν δουλειά.

Ειδικά για τους αγρότες. Όταν έφταναν στον τόπο της δουλειάς έπρεπε να πουν τον ύμνο προς την εργασία, μур-μουριστά, σαν προσευχή. Έκαναν το σταυρό τους και ετοίμαζαν τα της εργασίας (ζέψιμο του αλόγου κλπ.). Τον ίδιον ύμνο τραγουδούσαν όταν άρχιζε η εργασία. Το Θριάσιο του είχε ακούσει εκατομμύρια φορές:

*Αϊ τς νιο τῆ ρόνι πα πούν  
ισσῆ πῆρ κατούντιν δούν  
πούνα ίσσι σσιντέπι κούρμιτ  
πο εδέ χαρέα γκιούμιτ  
Σε σα με κοπός ι τζόρε  
σα πουνόβε μίρ ι τσόβε  
Πο γκα πούνα, σε σι θόν  
ι τσον τούτι σα κῆρκον*

*Αυτος που δεν εργάζεται  
είναι ντροπή για το χωριό.  
Η δουλειά είναι υγεία του σώματος  
και απόλαυση του ύπνου.  
Ό,τι απέκτησες με κόπο,  
με δουλειά, τα χαίρεσαι.  
Με την εργασία όπως λένε  
απολαμβάνεις τα πάντα.*

Πίστευαν στο δικαίωμα να υπάρχουν και έβρισκαν πάντα τρόπους να εξουσιάζουν τις ανάγκες και τα αδιέξοδα. Γι αυτό θεωρούσαν κοινωνικό παράσιτο τον τεμπέλη που έτρωγε τζάμπα το ψωμί.

Δεν αποτελούσε δικαιολογία ότι τάχα δεν έβρισκε δουλειά, γιατί αμέσως του είχαν έτοιμη τη λύση: «Αφού δεν έχεις δουλειά, πάρε το γαϊδούρι και πήγαινε να φέρεις ένα φόρτωμα ξύλα στο σπίτι, για να φτουρίσει το ψωμί που τρως».

Μετά την απαγγελία του ύμνου προς την εργασία και την προετοιμασία της δουλειάς, έκανε το σταυρό του και έλεγε: «*Βοήθησέ με κυρά να βγάλω πέρα και τούτη την ημέρα*». Τώρα έδινε στο άλογό του μια καραμέλα ή ένα κυβάκι ζάχαρη, του χαιΐδευε το λαιμό και ξεκινούσε λέγοντας «*ώρα ε μίρ*» (η ώρα η καλή). Τραγουδούσε βέβαια δουλεύοντας τον ύμνο που γνωρίσαμε και κάποια άλλα τραγούδια με αυτοσχέδια σιχάκια πολλές φορές.

## Η σπορά

Τα χωράφια δεν σπέρνονταν κάθε χρόνο. Μια ναι και μια όχι.

Μετά το θερισμό και αφού τελείωναν όλα με τη συλλογή του καρπού, το θερισμένο χωράφι δε θα το έσπερναν την ίδια χρονιά. Μέσα στον Αύγουστο, με την ξέρα (χίλιες φορές καλύτερα αν είχε πάρει καμιά βροχή), οργωνόταν και περίμενε το χειμώνα να δεχτεί τα νερά της βροχής μέσα του. Κατά το Μάϊο του επόμενου χρόνου γινόταν ένα δεύτερο όργωμα για να διβολιστεί το χωράφι και να αποκτήσει επίπεδη επιφάνεια. Μετά το όργωμα γινόταν το σβάρνισμα, που αποσκοπούσε να εμποδίζει την εξάτμιση της υγρασίας κατά τους θερινούς μήνες της χρονιάς που ακολουθούσε.

Οι μεγαλοκτηματίες είχαν ορίσει τα χωράφια τους σε δύο ομάδες. Με αυτό τον τρόπο είχαν για κάθε χρόνο χωράφια για σπάρσιμο.

Αυτοί που είχαν το χωραφάκι τους για το ψωμί του σπιτιού, έσπερναν κάθε χρόνο.

Στη σπορά, συνήθως ήσαν δύο άτομα: Ο σπορέας και αυτός που θα όργωνε ώστε να καλυφτεί ο σπόρος. Αν κάποιος είχε ένα μικρό χωράφι και τον έπαιρνε η ημέρα να το σπείρει, τα έκανε όλα μόνος του. Προτιμούσαν όμως να είναι δύο όταν δεν τον έπαιρνε η ημέρα τον ένα. Έσπερναν μαζί το χωράφι του ενός και την άλλη ημέρα ή και ανήμερα, το χωράφι του άλλου. Ο λόγος πρέπει να αναζητηθεί όχι στο

ότι βαργεστάει κανείς δουλεύοντας μόνος του, αλλά γιατί το σπάρσιμο απαιτούσε γυμνασμένο χέρι, μαστόρικο, που ήξερε πόσο σπόρο θέλει το κάθε χωράφι, ανάλογα με την ποιότητά του, ανάλογα με την ποικιλία του σταριού, αν ήταν για κριθάρι, βρώμη, ή βίκο.

Εκτός από την εμπειρική αυτή γνώση, το σπάρσιμο απαιτούσε κάποια τέχνη στο πέταμα του σπόρου. Έπρεπε κυρίως να είναι ομοιόμορφο και ανάλογο με τη σπορά: Το σταρί «μειντάνα» «σήκωνε» δέκα οκάδες σπόρο κατά στρέμμα. Το μαυραγάκι οκτώ οκάδες, το κριθάρι ήθελε δώδεκα οκάδες, ο βίκος οκτώ οκάδες κ.λ.π. Και οι ποσότητες αυτές τελούσαν πάντα σε εξάρτηση με την ποιότητα του χωραφιού (μείωση ή αύξηση της ποσότητας του σπόρου). Σχετικά με το κριθάρι, η ποσότητα εξαρτιόταν από το αν προοριζόταν για καρπό ή για σανό.

Οι ανταλλαγές εργασίας ήσαν σύνηθες φαινόμενο, καθώς και η ανταλλαγή των μεγάλων ζώων. Οι σπορείς λοιπόν που είχαν δικό τους χωράφι αντάλασσαν την εργασία τους με κάποιου που θα τους προσέφερε τη δουλειά του ή τα ζώα του. Τόσο ήταν διαδεδομένο το σύστημα, που δε χρειάζονταν προηγούμενες συμφωνίες αφού ήταν κάτι πολύ συνηθισμένο.

Και στους μεγαλοκτηματίες υπήρχε το σύστημα ανταλλαγής εργασίας. Παλιότερα ήσαν οι ίδιοι σπορείς. Το είχαν πάρει από τον πατέρα τους, μπορούσαν δε να σπέρνουν και σε αρκετά προχωρημένη ηλικία.

Στα νεότερα χρόνια παρουσιάζεται ο επιστάτης, ένα πρόσωπο της εμπιστοσύνης του αφεντικού που τα έκανε όλα και τα φρόντιζε όλα, σαν να ήταν αυτός αφεντικό. Μόνο στην επιλογή των εργατών στις εποχιακές εργασίες δεν ανακατευόταν. Αυτό ανήκε στη «Ζόνια» τη σύζυγο του αφεντικού.

Στον κουντουριώτικο χώρο έμενε αναπάντητο το ερώτημα: Δεν μπορούσαν να εξηγήσουν τι ήταν αυτό που έκανε ώστε να φυτρώνει κάτω από τη γη νέα πολλαπλάσια ζωή. Η λατρεία των χθονίων θεών, που ήταν πανάρχαια πριν ακόμα ανεβάσουν οι Έλληνες τους θεούς τους στον Όλυμπο, δεν έλλειψε από την κουντουριώτικη περιοχή, εξακολουθούσε δε να συγκινεί και κατά τα χριστιανικά χρόνια ίσαμε και τον μεγάλο πόλεμο.

Πήγαινα από μικρός στο Θριάσιο. Με έπαιρνε μαζί του ο πατέρας μου να μπολιαστώ από νωρίς την αγάπη προς τη γη και να γευτώ την ικανοποίηση που νιώθει ο αγρότης όταν του χαρίζει η γη τον καρπό του μόχθου του.

Όπως έχω σημειώσει, τραγουδούσαν δουλεύοντας. Ήταν εύκολο να καταγράψεις τα τραγούδια τους. Και ήσαν αμέτρητα. Σημειώνω πιο κάτω, επιλεκτικά, μια σειρά από στίχια, που μας μιλούν ακριβώς γι' αυτή την απορία, όπως τα άκουσα από το στόμα των σπορέων:

|   |  |
|---|--|
| <i>Κου ε τσον μοϊ μποι ατ φρίμ;<br/>νε ισ τῆ πουνούϊμ σ'ε ντίμ<br/>Τς μπα γκα ρῆπος μούϊ μπότ;<br/>μούου μέντι νουκ μα θότ<br/>Μπούκῆν τι να γιέπ μούϊ μποι<br/>να ε γιέπ με ζέμῆρ πλότ<br/>Αχ, μούϊ μπότῆ μπάρκου ι γκιέρ<br/>βέτῆμ σπίρτ ε φρίμ κε λερ<br/>Μπότα, σίου εδέ ντίαλ<br/>τῆρ τῆ μίρατῆ να σίαλ<br/>Πο ντοϊ κέσῆ γκλιούχ μούϊ μπότ<br/>ου ντο τῆ κῆντόνι νιόρ μότ.</i> | <i>Χώμα, πού βρίσκεις αυτή την πνοή;<br/>δεν το ξέρουμε εμείς που σε δουλεύουμε.<br/>Χώμα, τι κρύβεις από κάτω;<br/>δεν μπορώ να το καταλάβω.<br/>Χώμα, μας δίνεις το ψωμί<br/>απλόχερα.<br/>Χώμα, φαρδειά κοιλιά,<br/>μόνο πνοή και ζωή γεννάς.<br/>Το χώμα, η βροχή, ο ήλιος,<br/>μας χαρίζουν όλα τα καλά.<br/>Χώμα μου, ήθελα να είχα γλώσσα<br/>να σου τραγουδούσα συνεχώς.</i> |
|---|--|

Η αναπάντητη απορία φαίνεται καθαρά και τοποθετείται χρονολογικά μέχρι τα πρόσφατα χρόνια (1938) όταν αναγ-

κάστηκαν οι γεωργοί της περιοχής του Θριάσιου να το εγκαταλείψουν για να γίνει στρατιωτικό αεροδρόμιο.

Είχαν ακούσει από τους εκκλησιαστικούς ύμνους ότι ήταν σπορέας ο Χριστός. Ίσως αυτό θα μπορούσε να επισκιάσει τη θεά τους. Διατήρησαν όμως την αρχαία πίστη. Τους άρεσε. Άλλος ένας λόγος ήταν ότι δεν μπορούσαν να ερμηνεύσουν, πώς γινόταν να πεθαίνουν οι θεοί και να τους διαδέχονται άλλοι όταν είναι αθάνατοι οι θεοί. Το ότι η χθόνια θεά τους, η θεά Δήμητρα, τους έδινε ασταμάτητα τον καρπό της ζωής, ήταν ο μοναδικός λόγος να την αισθάνονται παρούσα και να την αγαπούν, παρά το γεγονός ότι ήσαν πιστοί χριστιανοί.



Σαν να είναι θεϊκό το χέρι που σπέρνει τον θείο σπόρο της ζωής.  
Σαν να είναι η ίδια η θεά μας.



Ξεχώρισα μια ομάδα από σιχάκια που τραγουδούσε ειδικά ο σπορέας όταν σκορπούσε χούφτα χούφτα το σπόρο στο έδαφος, περπατώντας ρυθμικά σε νοπτές ευθείες παράλληλες.

Πριν αρχίσει έκανε το σταυρό του και έλεγε: «Ντίχμῆ Ζόνιε, πλότ αμπάρῆτ» (βοήθησε Κυρά ας γεμίσουν καρπό τα αμπάρια). Ας μη ζητάμε να έχουμε εξηγήσεις στο πως συμβιβάζεται ο σταυρός του Χριστού με την αρχαία θεά.

Έτσι έκαναν οι ηλικιωμένοι σπορείς. Είδα νεότερους που δεν έκαναν το ίδιο, αυτοί όμως, ούτε τραγουδούσαν όσο έσπερναν.

Τα σιχάκια που ακολουθούν δεν τα άκουσα κατευθείαν από σπορείς στο Θριάσιο, αλλά από γεροντότερους γεωργούς που είχαν παροπλιστεί και μου τα είπαν απάνω στις κουβέντες που κάναμε μαζί, αναφερόμενοι στη ζωή τους στο Θριάσιο:

*Μέρε τι μούι μοι αι φαρ  
σάμῆ σουμῆ τι μούι αρ  
Σάμα τι σα μουνι μῆ σούμ  
τῆ ξελόδετῆ κί κούρμ  
Τι μούι άρέζῆ ε μπούι  
μπῆν ορμί τῆ φρίχεμ μπουκ  
Τι κε γκα πῆρ μπῆρδα φρίμ  
πῆρ τῆ ρόνιν ντιέλιτῆ τιμ  
Κρίε πλοι ντε άι γκρούρι  
πῆρ τῆ φρίχει άι μπούρι.*

*Πάρε χώμα τούτο το σπόρο  
δώσε μου πολύ καρπό χωράφι μου.  
Όσο πιο πολύ μπορείς  
να ξεκουραστεί το κορμί μου  
Καλό μου χωραφάκι  
βοήθησε να χορτάσω το ψωμί.  
Έχεις εσωτερική δύναμη,  
κάνε να ζήσουν τα παιδιά μου.  
Να καρπίσει γερά τούτος ο σπόρος,  
να ικανοποιηθεί ο γεωργός.*

Δεν ήταν μόνο κουντουριώτικο φαινόμενο η πρόταξη της προσευχής πριν από την έναρξη της σποράς. Ήταν φυσιολογική η θρησκευτική επίκληση σε αυτή την επίσημη στιγμή.

Στα 1931 άκουσα σπορέα στο Κριεκούκι που τραγουδούσε σπέρνοντας. Τον πλησίασα επειδή τον είδα που έκανε το σταυρό του πριν αρχίσει τη σπορά. Εδώ δεν έχουμε επιδρά-

σεις από τη θεά Δήμητρα. Επικρατεί το ερωτικό στοιχείο. Τα στιχάκια παρουσιάζουν ενδιαφέρον γιατί αφήνουν να φανούν και μερικές φάσεις της γεωργικής καλλιέργειας, που μπορούν να χρησιμοποιηθούν σαν συγκριτικά στοιχεία σε σχέση με αντίστοιχα άλλων περιοχών. Το ότι εμπλέκεται το ερωτικό στοιχείο στην καλλιεργητική διαδικασία δε διασπά τη νοηματική πορεία, ίσα ίσα την εμπλουτίζει με ένα αίσθημα ζεστασιάς και χάρης.

*Μπέρα κρίκιν, πούνε ζούρα  
ε ντέ μένιτ̄ε τι τ̄ε βούρα  
Μπόλα άρνεν νιόρ ντέ μες  
ε ντέ μένιτ̄ε τι τ̄ε κες  
Ντενία κούολιτ̄ε χαν  
ε κες άφρ̄ε, τι σεβνιαν  
Ντενία μπουκέ π̄ερ τ̄ε χάϊ  
άφρ̄ε ντε μούο τι σεβνιτ̄αϊ  
Εδέ πούνεν κουρ σπετόβα  
ντέ μένιτ̄ε τιμ̄ε ατιέ τ̄ε τσόβα  
Κετ̄ε ντίτ̄ε σ'ου λόδοσ̄ε φάρε  
τ̄ε κες άφρ̄ε μοϊ μανάρ̄ε  
Σκόβα ντίπ̄εν με γκεζίμ̄  
ψε ντε Ζότι κες κουλιτ̄μ*

*Έκανα το σταυρό μου και έπασα δουλειά  
και σε έβαλα στο μυαλό μου.  
Έσπειρα μέχρι τη μέση το χωράφι  
και σε είχα στο μυαλό μου.  
Στάθηκα να φάνε τα ζώα  
και είχα κοντά την αγάπη μου.  
Κάθησα να φάω,  
κοντά μου η αγάπη μου.  
Κι' όταν τελείωσα τη δουλειά,  
πάλι σε βρήκα στο μυαλό μου.  
Σήμερα δεν κουράστηκα,  
σε είχα κοντά μου μανάρ̄α μου.  
Πέρασα ευχάριστα σήμερα,  
γιατί θυμόμουν το Θεό.*

Μετά τη σπορά ανεμένετο η καλή σοδειά. Γίνονταν συχνές επισκέψεις για να διαπιστωθεί το φύτρωμα και το χρώμα της φύτερας, όπως το γνώριζε το έμπειρο μάτι. Αυτό αποτελούσε κορυφαία συζήτηση στο χωριό.

Κατά τη δεύτερη δεκαετία του αιώνα μας έκαναν την εμφάνισή τους, κάπως δειλά στην αρχή, τα χημικά λιπάσματα. Μέχρι τότε, όλη τη διαθέσιμη κοπριά από τα ζώα τη διέθεταν για το σταροχώραφο.

Η εμφάνιση των χημικών λιπασμάτων ανέβασε κατακόρυφα την παραγωγή. Τα λιπάσματα εκλόνισαν κάπως το



Νά πάρει το σπόρο η γη, να τον μετουσιώσει σε ζωή  
με τη μυστηριακή δόηθεια της Θεάς της δημιουργίας.

μυστηριακό χαρακτήρα της γης στην επηρεασμένη κουντουριώτικη περιοχή. Τα τραγούδια που γνωρίσαμε και η διαδικασία της σποράς διατήρησαν την απορία και την πίστη στην προστατευτική επέμβαση της θεάς της γεωργίας μεταξύ των παλαιότερων γεωργών. Αυτό που μπορώ να σημειώσω μετά λόγου γνώσεως είναι ότι μέχρι και τη δεκαετία του τριάντα ακούγονταν στο Θριάσιο τραγούδια από τους σπορείς, που αναφέρονται στη μυστηριακή δύναμη της γης να γεννάει ζωή και στην παρουσία της θεάς Δήμητρας σαν προστάτιδας της παραγωγής.

## Θερισμός

Πλησίαζε η ευλογημένη ώρα της απολαβής των κόπων μιάς χρονιάς. Το στάδιο της προετοιμασίας εν αναμονή του θερισμού παρουσίαζε μια δραστηριότητα των μελών της οικογένειας, ώστε να είναι όλα έτοιμα «Θέρος, τρύγος, πόλεμος» έλεγαν, γιατί κατά την εποχή της συγκομιδής των καρπών όλα βρίσκονται σε αναστάτωση. Έλεγαν ακόμα: «Δικό σου είναι το διάφορο όσο μπήκε στο τσουβάλι».

Ενδιαφέρον παρουσίαζε η εργατιά των θεριστάδων. Αυτό έπαιρνε αρκετό χρόνο και έπρεπε να έχει ρυθμιστεί πολύ πριν από το θερισμό. Ευκολότερα μπορούσε να δημιουργηθεί μια εργατιά όταν είχε πολλές ημέρες δουλειάς το αφεντικό, δεν ήταν όμως απόλυτο αυτό, γιατί επιδρούσαν και άλλοι παράγοντες. Η δουλεία του θερισμού ήταν καθαρά εποχιακή. Επικρατούσαν οι νέες, χωρίς να σημαίνει ότι όλες δούλευαν γιατί είχαν ανάγκη το μεροκάματο.

Ήταν μια εποχή πανηγυριού. Αυτό τραβούσε τα νιάτα, έστω και αν δεν είχε και τόση ανάγκη το σπίτι από ένα μεροκάματο. Κοπέλες δηλαδή που δε δούλευαν ολόκληρο το χρόνο, έτρεχαν στο θερισμό.

Ήταν δουλειά της Ζόνιας (κυράς) η συγκρότηση της εργατιάς, που ήξερε: πόσες θερίστριες χρειαζόταν και πόσες ημέρες δουλειάς είχε.

Αντί όμως να τρέχει η Ζόνια από σπίτι σε σπίτι, είχε μια

ηλικιωμένη θερίστρια που τη χρησιμοποιούσε και σε σπιτικές δουλειές κατά τη διάρκεια του χρόνου, κάπως έμπιστη (ήσαν κάτι καπάτσες γυναίκες ικανές και εξυπνότατες) και σε αυτήν ανέθετε να βρει τις θερίστριες που ήσαν ικανές και προκομμένες. Αυτές οι γυναίκες ήσαν γνωστές στο χωριό, γνώριζαν όμως το Θριάσιο με κλειστά τα μάτια και όλες τις θερίστριες, όχι αν ήσαν ικανές και προκομμένες όπως το ήθελε η κυρά της, αλλά τα εσωτερικά της καθεμιάς και φρόντιζε να ταιριάζουν τα χνώτα τους, ώστε να σχηματιστεί ευχάριστη ατμόσφαιρα.

Οι κοπέλες που δεν είχαν και μεγάλη ανάγκη να εργαστούν, κατέφευγαν σε αυτές τις προξενέτρες εργασίας και έλεγαν να πήγαινε στον πατέρα τους να τις ζητήσει για δουλειά. Διάλεγαν βέβαια και οι κοπέλες αυτές τις γυναίκες όταν ήξεραν ότι εκεί θα δούλευε και κάποιο παλικάρι που τις ενδιέφερε.

Τα πράγματα έπαιρναν διαφορετική μορφή όταν πήγαιναν στο Θέρος και νέα παιδιά. Τα κυνηγούσαν οι προξενέτρες, τα έλεγαν: «κράχτρες». Εξασφάλιζαν δυό - τρεις και ήταν εύκολη ύστερα η συγκομιδή των κοριτσιών. Το ενδιαφέρον κορυφωνόταν όταν υπήρχε ο σεβντάς στη μέση, ή κάποιο κρυφό ερωτικό μαράζι. Τότε γινόταν πολιορκία σε αυτήν που συγκροτούσε τις ομάδες, με διαβουλεύσεις, τεχνάσματα και διάφορα άλλα, ώστε να βρεθούν στην ίδια εργατιά το ερωτευμένο ζευγάρι.

Το ενδιαφέρον υπήρχε γενικό. Θα πήγαιναν σε πανηγύρι. Δε σκέπτονταν την κάψα του καλοκαιριού, δεν ήταν δα και εύκολη δουλειά όλη την ημέρα να θερίζεις. Τραβούσε όμως τα νιάτα ο θερισμός, γιατί εκεί επικρατούσε διασκέδαση, ξενοιασιά, θα μπορούσαν να μιλούν νέοι με νέες, να τραγουδήσουν μαζί, να χορέψουν, να αστειευτούν. Όλα αυτά

ήσαν απαγορευμένα στο χωριό. Ο θερισμός τα επέτρεπε, ήταν λοιπόν μοναδική ευκαιρία.

Τις κοπέλες που πήγαιναν στο θερισμό χωρίς αποκλειστική ανάγκη τις τραβούσε το ευχάριστο κλίμα, όπου θα διασκέδασαν σαν σε ένα πραγματικό πανηγύρι. Εξαιτίας του θερισμού αναπτύχθηκαν σχέσεις μεταξύ νέων και έγιναν αιτία να δημιουργηθούν προξενιά που κατέληξαν σε γάμο.

Τα χωριά ερήμωναν με την ομαδική μετακίνηση στον κάμπο, που μετεβάλετο σε απέραντο πανηγύρι μέσα σε πυρετό εργασίας.

Ήταν απόλαυση η θριαμβική είσοδος των θεριστάδων στο χωριό μετά τη δύση του ήλιου. Τα νιάτα τραγουδούσαν πάνω στα αμάξια, λες και δεν τα είχε αγγίξει ο κάματος της ημέρας. Τα αμάξια, το ένα πίσω από το άλλο, διαγωνίζονταν ποιοί θα ξεπερνούσε το άλλο στα τραγούδι και σε εκδηλώσεις χαράς, ενώ ο αμαξηλάτης, το αφεντικό, καμάρωνε και δεν κρατούσε τη χαρά του.

Το Θριάσιο έφερνε τη χαρά και το τραγούδι μέσα στο χωριό σαν μήνυμα αισιοδοξίας, σαν ευχαριστεία προς την προστάτιδα θεά. Το χωριό αποδεχόταν το τραγούδι της χαράς και ριγούσε από συγκίνηση.

Ήταν μια απέραντη χαρά. Ζούσες σε στιγμές ευτυχίας αυτά τα αξέχαστα σουρουπώματα της επιστροφής των θεριστάδων.

Είναι απαραίτητο να σημειώσω ότι το Θριάσιο ριγούσε από ερωτικές συγκινήσεις και λαχτάρες ένωσης. Σκιρτούσαν οι καρδιές και ποθούσαν να μεταφερθεί και σε αυτές η απόλαυση του έρωτα, αυτό το θαύμα της δημιουργίας της νέας ζωής, όπως το έβλεπαν να συντελείται καθαρά με τον καρπό που θέριζαν. Η ερωτική λαχτάρα ήταν το μοναδικό περιεχό-

μενο των χιλιάδων τραγουδιών που ακούγονταν στον κάμπο απ' άκρη σ' άκρη.

Έβρισκε εκεί τον εαυτό της η ερωτική λαχτάρα. Το ερωτικό τραγούδι γινόταν άμεση συνομιλία μεταξύ των ερωτευμένων, με μια αφάνταστη ποικιλία ποιητικών εκφράσεων και όρκων αιώνιας πίστης.

Θα ονόμαζα το Θριάσιο κατά την εποχή του θερισμού ερωτικό φροντιστήριο από όπου έβγαινε πλήρως καταρτισμένος ο σεβντάς και πολλές φορές έτοιμος να του επιτραπεί το μεγάλο βήμα προς την ένωση δια βίου.

Οι συμπατριώτες μου ονόμαζαν τότε το Θριάσιο: «μεγάλη προξενέτρα που δε λάθεψε ποτέ».

Δεν το έφερε η ζωή να είχα την τύχη να γίνω θεριστής, για να γευτώ αυτές τις κορυφαίες στιγμές ευτυχίας, έγινα όμως προσκυνητής του μεγαλείου του. Περπάτησα μέσα στην απέραντη χαρά και προσπάθησα να την καταγράψω, όπως ακριβώς έρεε προς τα έξω, διάφανη, ωραία και ευτυχισμένη.



Η ευλογημένη ώρα που παρά την κούραση, χρειάζεται  
χαρά και τραγούδι, αγάπη και έρωτα

## Το τελετουργικό της έναρξης

Έζησα το Θριάσιο σταγόνα σταγόνα, από την ιερή σπορά, ίσαμε τη γέννηση της νέας ζωής.

Η νέα ζωή, ο καρπός, γίνεται ευπρόσδεκτη με χαρές και πανηγύρια, αφού είναι αυτή που εγγυάται τη συνέχεια της ύπαρξης.

Έγινα αρκετές φορές μέλος εργατιάς σαν βοηθητικός εργάτης, ή άνθρωπος του αφεντικού με κάποιο μολύβι στο χέρι αντίς για δραπάνι, με σκοπό να καταγραφεί η φυσική χαρά της δημιουργίας, που πραγματικά είναι μυστηριακή δύναμη γεμάτη αφάνταστο μεγαλείο.

Τούτη τη φορά, ήταν στα 1930 που τότε είχε αρχίσει κάπως να ξεφτάει το παλιό τελετουργικό της έναρξης του θερισμού.

Τούτη τη φορά ξεκίνησα με την εργατιά του γείτονα μπάρμπα Τας Αντώνη (Αναστάσιος Ηλίας) που ήξερα ότι τηρούσε το παλιό τελετουργικό.

Όλα τα τροχοφόρα των γύρω χωριών όδευαν προς τον κάμπο μεταφέροντα τα νιάτα που θα θέριζαν το χρυσό καρπό. Όλοι ήσαν κάπως σοβαροί ίσως γιατί δεν είχε αναπτυχθεί κάποια οικειότητα μεταξύ των. Ήταν η πρώτη ημέρα που θα έπιαναν δουλειά.

Δεν ήταν ούτε ημέρα, ούτε νύχτα όταν μπήκαμε στον



κάμπο. Ο κάμπος μου φάνηκε σαν γίγαντας. Ο μπάρμπα Τάσος μπροστά, με τα γκέμια του νιορή του και η Κυρά Βασιλική δίπλα του, μόλις αντίκρισαν τον κοιμισμένον ακόμα θεό, έκαναν το σταυρό τους, το ίδιο κάναμε και όλοι εμείς, ένα τσούρμιο στενά στενά φορτωμένοι στο αμάξι του αφεντικού.

Φυσούσε ένα απαλό αεράκι προς τα πάνω, κυματιστό, που ζωγράφιζε ασημένιες πλατιές λουρίδες που έτρεχαν η μια πίσω από την άλλη, πότε βιστικά καί πότε όχι και χάνονταν όσο ανηφόριζαν. Μου φάνηκε πως σιγοξυπνούσε ο κάμπος. Αυτή η κίνηση με το κυματιστό περπάτημα, σε μια ώρα που δεν ακουγόταν πουθενά φωνή ζώσας ύπαρξης, ήταν μια μυστηριακή παρουσία που οι μνημένοι του Θριάσιου της είχαν δώσει το σωστό νόημα με το πρώτο σταυροκόπημα. Ο κυματισμός του ώριμου καρπού ήταν το χέρι της θεάς που τον ευλογούσε.

Ζούσα σε έναν άλλο κόσμο. Έβλεπα γύρω μου, πέρα, ψηλά ως το βουνό, που έτρεχαν τα ασημένια κύματα του σκούρου και χώνευαν σε έναν ουδέτερο χρωματισμό απέραντου και άγνωστου, γεμάτο μυστήριο.

Τα χρώματα έτρεχαν βιαστικά. κάθε στιγμή χανόταν το πρώτο και έδινε τη θέση του στο άλλο, από το σκούρο στο πιο φωτεινό και πάλι στο σκούρο.

Το αμάξι του μπάρμπα Τάσου περπατούσε σε χωματόδρομο μέσα στον κάμπο, σε ένα στενό πέρασμα που το όριζαν δεξιά και αριστερά οι μεστές γυρτές κεφαλές του καρπού της θεάς. Άπλωσα το χέρι μου καθώς προχωρούσε το αμάξι και ένιωσα το χάδι από τα στάχια που μου χαμογελούσαν.

Φτάσαμε στο χωράφι. Το Θριάσιο ανατρίχιαζε. Άφηνε το σκούρο ασημί και πήγαινε συνεχώς προς το χρυσαφί. Τώρα οι κυματισμοί έπαιρναν κρυσταλλένιες ανταύγειες, λες και

είχες βρέξει χρυσόσκονη, ίσως γιατί ολόκληρη αυτή η χρυσίζουσα επιφάνεια κατείχετο από την ανυπομονησία της ηδονής της προσφοράς.

Ο ορίζοντας ανατολικά πέταξε τις πρώτες κόκκινες πινελιές, που γρήγορα γίνονταν περισσότερες και πιο έντονες. Είχε ανάψει φωτιά η ανατολή. Όλοι παραταχθήκαμε ο ένας δίπλα στον άλλο με πρόσωπο προς την ανατολή σαν σε ελαφρύ τόξο. Πρώτος ήταν ο μπάριμπα Τάσος και κοντά του η γυναίκα του η κυρά Βασιλική.

Δε μιλούσε κανείς. Όλοι βλέπαμε τη φωτιά της ανατολής. Όλοι, με το δραπάνι στο χέρι, περιμέναμε να σκάσει η πρώτη ακτίνα, σε παράταξη μπροστά στο αθέριστο χωράφι. Περιμέναμε. Σαν να προσευχόμαστε.

Έσκασε η πρώτη ακτίνα. Γονατίσαμε όλοι, κάναμε το σταυρό μας και φιλήσαμε το χώμα. Σηκωθήκαμε και φιλήσαμε το δραπάνι του ο καθένας. Ακολούθησε αμέως η καθιερωμένη προσευχή στα αρβανίτικα, που έμοιαζε σαν να απευθυνόταν στον ανατέλλοντα ήλιο. Την αποδίδω στα ελληνικά:

*«Προσευχόμαστε σε σένα, στη βροχή και σε τούτο το χώμα, που κάνετε να γαστρωθεί η γη με το σπέρμα της θεάς. Ήλιε μου, βροχή και εσύ η άγια γη, μου δίνετε ψωμί για να ζήσω. Προσευχόμαστε οι άνθρωποι σε σένα μεγάλη θεότητα. Από εσένα ζούμε από εσένα υπάρχουμε, εσύ μας κρατάς στη ζωή αθάνατη θεά».*

Θα πίστευε κανείς ότι βρισκόμαστε σε προχριστιανικό κλίμα, ήταν όμως στα 1930 όταν συνέβαιναν αυτά στο Θριάσιο της Ελευσίνας.

Οι Κουντουριώτες επέμεναν να θεωρούν τη διαδικασία της βλάστησης και της καρποφορίας σαν εντελώς θεική παρέμβαση. Δεν ήθελαν να ξεκοπούν από τη μυστηριακή

τοποθέτηση αν και γνώριζαν ότι όλα αυτά ακολουθούν φυσικούς κανόνες εφόσον έχει δοθεί η εξήγηση του φυσικού φαινομένου.

Το αφεντικό και η κυρά του θερίσαν το πρώτο χειρόβολο. Τα έδεσαν ώστε να σχηματιστεί σταυρός και τον στηρίξαν σε μακρύ ξύλο καρφωμένο στη γη, με πρόσωπο την ανατολή. Σταυροκοπήθηκαν, φίλησαν το σταρένιο σταυρό και κρέμασαν από μια χρωματιστή κορδελίτσα. Το ίδιο κάναμε όλοι. Ο σταρένιος σταυρός ήταν χαρούμενος με τις πολύχρωμες κορδελίτσες που έπαιζαν με τον αέρα.

Το αφεντικό μας κέρασε όλους από ένα ποτό μαστίχα και η κυρά Βασιλική από ένα πιατάκι κατσούμπλες (λουκουμάδες).

Πίνοντας ευχόμαστε όλοι την ίδια ευχή: «*Të va γιέτ ώρα ε μιν, εδέ πλοτ αμπάρετ*» (Να είναι καλή τούτη η ώρα και γεμάτα τα αμπάρια). Πιαστήκαμε όλοι από τα χέρια για χορό. Μπροστά η κυρά Βασιλική και κοντά ο άντρας της. Χορευάμε, επαναλαμβάνοντας το κάθε στιχάκι που τραγουδούσε η κυρά Βασιλική:

*Πο μος κέσμε τι μοϊ Ζόνιε  
ντο γιέσμι πλότε με καϊμόνιε  
Γκα τι γέμι πλότε χάρε  
γκ' αϊ μπάρκ τς σ'όσοει φάρε  
Λε τε γκίτετε νι θίρμι  
Δημητρά, τε κέμι φρίμι*

*Εάν δεν είχαμε εσένα κυρά  
θα είμαστε δυστυχημένοι.  
Εξαιτίας σου είμαστε εντυχείς,  
από την ανεξάντλητη κοιλιά σου.  
Ας ανέβει ένας δοξαστικός ύμνος:  
θεά Δήμητρα είσαι η ψυχή μας.*

Η κυρά Βασιλική έδωσε τη θέση της στον άντρα της. Είδα συγκινημένο τον μπάμπια Τάσο, σαν να τα είχε χαμένα. Ήμουν βέβαιος ότι τα στιχάκια της γυναίκας του, με τον απόλυτο χαρακτήρα προς την παλιά θρησκευτική πίστη, τον

είχαν συγκλονίσει. Έπρεπε όμως να ακουστούν ευχαριστίες και προς τη νέα θρησκεία.

Γιού να ντίχτῆ Κρίστ ε Ζοτ  
ε ου μπῆ κι γκρούρι πλότ  
Γκα κι γκρούρι ε πάρα πιές  
ντο βέϊ ντε φτοχότ πεσκιές  
Δάσε μπουόκῆς ευλογίν  
ε πες μίλι βέτα ου φριν  
Ia Κρίστ ντε κίο ώρ  
τῆ να βῆς ντε γκρούρι ντόρ  
Τε χάμ ντιέρῶν με σῆνιέτ  
με χαρέ ε πα σεκλέτ

Μας βοηθήσατε Χριστέ και Θεέ μου  
και μέστωσε το στάρι.  
Το πρώτο μερίδιο από τούτο το στάρι  
θα πάει δώρο στους φτωχούς.  
Ευλόγησες Χριστέ μου τον άρτο  
και χόρτασαν πέντε χιλιάδες άνθρωποι.  
Έλα Χριστέ μου, ετούτη την ώρα να  
ευλογήσεις το στάρι μας.  
Να απολαύσουμε τον ιδρώτα μας  
με χαρές και όχι στενοχώριες.

Φαίνεται καθαρά η αρμονική συμβίωση της παλιάς ελευσινιακής λατρείας με τη νέα θρησκεία. Η Ελευσίνα έζησε αυτή τη σπάνια θρησκευτική αρμονία.

Τα πιο πάνω στιχάκια μας πληροφορούν κατά τρόπο ειλικρινή και αβίαστο, ότι συντελεστές της ευτυχίας των ανθρώπων του Θριάσιου ήσαν: η συμπαράσταση της θεάς και η ευλογία του Χριστού.

Δε θέλω να προχωρήσω στην εξήγηση του φαινομένου που θα μας οδηγήσει σε άλλα επίπεδα, ούτε θέλω να κρίνω τη λαϊκή έκφραση και να ασχοληθώ με μεταφυσικές αναλύσεις. Γιατί δε θέλω, ποτισμένος και εγώ από τη διπλή θρησκευτική επίδραση και πίστη, που την αισθάνομαι ενιαία, να αποστώ από αυτήν, αφού αυτή με γεμίζει, το ίδιο ακριβώς όπως όλους τους αγρότες της περιοχής του Θριάσιου.

Το στιχάκι του αφεντικού που αναφέρεται στη βοήθεια των φτωχών, αποτελεί αρβανίτικη πεποίθηση. Το έχω σημειώσει αρκετές φορές: Πίστευαν στην ένωση όλων των δυνάμεων σε μια υπό έναν αρχηγό. Είχαν κηρύξει πόλεμο εναντίον της φτώχειας. Αυτοί οι αγράμματοι ήσαν θρησκευό-

μενα άτομα. Είχαν μάθει να αγαπούν τον άνθρωπο. Ήξεραν ότι ο μόνος τρόπος να αντιμετωπιστεί η ανθρώπινη δυστυχία, ήταν να ενωθούν όλες οι κοινωνικές δυνάμεις ώστε να την αποτρέψουν.

Το βλέπουμε στο στίχάκι που τονίζει αυτή τη θέση: ότι το πρώτο μερίδιο ανήκει στους φτωχούς. Έχουμε να κάνουμε με ένα θρησκευτικό πλάταιμα που περιέχει δύο θρησκείες με την ίδια φιλοσοφία.

Το περιβάλλον γινόταν ευχάριστο μετά την τυπικότητα του τελετουργικού, που είχε δημιουργήσει ανάλογες συγκινήσεις. Μια οικειότητα αναπτυσσόταν, που γρήγορα θα γινόταν αδερφοσύνη.

Μένει σε μένα να μεταδώσω το κλίμα και τα γενόμενα από εδώ και μπρος. Εύκολα συγκέντρωσα το υλικό που μου χρειάστηκε για να εικονίσω το θερισμό στο Θριάσιο της Ελευσίνας. Όλα είναι από πρώτο χέρι. Όταν είσαι αυτόπτης δεν έχεις χρεία ματύρων.

Έκανα επιλογή από τις χιλιάδες τραγούδια που ακούγονταν. Για αρκετές χρονιές γεύτηκα το χυμό και την ουσία αυτής της διασκέδασης, που ήταν ένα πραγματικό πανηγύρι ευχαριστίας και ερωτικής πρόσκλησης και πρόκλησης.

Ο θερισμός ήταν ένα κομμάτι από την ανθρώπινη ζωή, ίσως το πιο σημαντικό και ευχάριστο.

## Άρχισε ο θερισμός

Παρατάχθηκαν μπροστά στο χωράφι σε απόσταση μέτρου ο καθένας σαν σε φάλαγκα. Έκαναν το σταυρό τους, φίλησαν το δραπάνι και άρχισαν να θερίζουν. Ακολούθησε ένα χρονικό διάστημα σιωπής, δεν κράτησε όμως για πολύ. Κάπου ακούστηκαν κάτι γέλια από τις σκυμμένες κοπέλες. Μια ηλικιωμένη είχε τοιμπήσει πονηρά τη διπλανή της.

Είχε περάσει κοντά μισή ώρα. Από μια διπλανή εργατιά ακούστηκε να τραγουδάει κάποιος νέος.

*Σα κουρ χίρα ντῆ τῆ κόρα  
σα χαρέ ντῆ ζέμῆρ μόρα*

*Μόλις άρχισα να θερίζω  
γέμισε από χαρά η καρδιά μου.*

Από την ίδια εργατιά ακούστηκε να τραγουδάει μια κοπέλα:

*Ντῆ τῆ κόρατ πανιγίρ  
πο σεβντάϊ μῆ ι μίρ*

*Είναι πανηγύρι ο θερισμός  
αλλά είναι καλύτερος ο έρωτας.*

Είχε δοθεί το σύνθημα. Το τραγούδι ξάπλωνε ώσπου κάλυψε όλο τον κάμπο. Ανέβαινε ο ήλιος, τραγούδησε το Θριάσιο απ' άκρη σ' άκρη. Ανατρίχιαζαν τα στάχια στο κόψιμο με το δραπάνι και αραδιάζονταν σταυρωτά στο έδαφος τα χειρόβολα. Η ευλογία της καρποφορίας έχει χρυσό χρώμα, αστράφτει στον ήλιο και σκορπάει εκτυφλωτικές ακτίνες. Παντού αισθάνεσαι τη θεά ευλογούσα.

Έτρεχα από εργατιά σε εργατιά και σημείωνα στιχάκια μόλις ακούγονταν. Δεν πρόφτανε να τα πάρει μαζί του ο αέρας να καθούν στον απέραντο κάμπο. Κάπου, είχε βρει το ρυθμό του το τραγούδι, πήγα εκεί. Ήταν κάτι που μιλούσε για την έναρξη του θερισμού από έναν θεριστή που από την πρώτη κιόλας στιγμή έψαχνε να βρη τη αγάπη του:

Επάρα ντία ντῆ τῆ κόρα  
ψαξ τῆ σοχ σεβντάν, ε μπόρα.  
Ντίαλι τε ντελ μενάτε  
μος πα λούλενῆ γκα βάτε;  
Ντίαλι τς βέτε ε βιέν  
μος πα λούλεν κου σῆρμπεν;  
Ντίαλι τσ σεχ τῆρ δεν  
μος μῆ πα γαρουφαλέν;

Η πρώτη μέρα του θερισμού  
ψάχνω, έχασα την αγάπη μου.  
Ήλιε, που ανατέλεις  
μήπως είδες πού πήγε το λουλουδι μου;  
Ήλιε, που πας κι' έρχεσαι  
μην είδες που δουλεύει το λουλουδι μου;  
Ήλιε, που βλέπεις όλο τον κόσμο  
μην είδες τη γαρουφαλιά μου;

Πιο πέρα ακούστηκαν τούτα τα στιχάκια:

Κόρε κόρ μού δυναμάρε  
μέσι σ' θότῆ όχῆ φάρε  
Γκα τῆ κόρατ ου τῆ νιόχ  
μέσι φάρε σ' θότῆ: οχ.  
Γε γκα μπούρατ μῆ ε φόρι,  
μεσι φάρε σ' θότῆ: οχ  
Κου ε τσόβε άκι φόρ  
ντράπῆριν τς σιάλ τόρ;

Θερίζεις θερίζεις παλικαρού,  
καθόλου δεν κουράζεται η μέση σου.  
Γνωρίζεσαι από το πως θερίζεις,  
καθόλου δεν κουράζεται η μέση σου.  
Είσαι πιο δυνατή από τους άντρες,  
καθόλου δεν κουράζεται η μέση σου.  
Πού τη βρήκες τόση δύναμη  
και ανεμίζεις έτσι το δραπάνι;

Δεν ήταν στιχάκια της στιγμής. Η νοηματική πορεία έδειχνε ότι είχε προηγηθεί η κατασκευή τους. Τα τραγούδησε ένα παλικάρι, που όπως έμαθα, ενδιαφερόταν για μια νέα που δούλευε στην ίδια εργατιά.

Δεν άφησε η κοπέλα να φύγει η ευκαιρία. Κάτι είχε καταλάβει από τη συμπεριφορά του νέου, της άρεσε μάλιστα. Μου είπαν ότι ήταν από τις μαστόρισσες στα στιχάκια, ντρεπόταν όμως. Μετά από λίγο, από προτροπή μιας ηλικιωμένης τραγούδησε:

|                                      |   |
|--------------------------------------|---|
| <i>Μουντ τῆ γιάμῆ δυναμάρε</i>       | <i>Μπορεί να είμαι δυνατή</i>                     |
| <i>αιτῆ σ' ε δοκίσα φάρε</i>         | <i>αυτό δεν το σκέφτηκα</i>                       |
| <i>Γκ' αϊ σεβντάϊ ις με βιεν τὸρ</i> | <i>Από το σεβντά που με πλησιάζει</i>             |
| <i>τρεμπεμ ε περ αϊῆ σ' κάμῆ φὸρ</i> | <i>από αυτόν φοβάμαι γι' αυτόν δεν έχω δύναμη</i> |

Βέβαια είχε συνέχεια το ζήτημα, σε διπλανή όμως εργασία είχε ανάψει το αστείο και έσπευσα προς τα εκεί όπου το περιεχόμενο των τραγουδιών έθιγε διαφορετικά σημεία.

Σιγοτραγουδούσε κάποιος θεριστής και έδινε την εντύπωση ότι βρισκόταν μόνος του, γιατί δεν περίμενε, όπως γινόταν συνήθως, να επαναλαμβάνουν οι άλλοι το κέθε σιτάκι του:

*Κουρ τῆ βιέν τῆ μος ε λῆς*  
*φε μῆκατ πουνῆ ντο μπῆς*  
*Κίτσο Λόσες ακαμάτε*  
*άσαϊ πελιστέρι βάτε*  
*Βου φολένῆ αμανάτε*  
*Λόσες πελιστέρι βάτε*  
*Πελιστέρι κουρ τῆ βιέν*  
*μος ε λε, γιέπι φολέν*

*Μην το αφήνεις όταν σουρχεται,*  
*γιατί θα αμαρτήσεις.*  
*Της τεμπέλας Κίτσο Λιόσαινας*  
*της έφυγε το περιστέρι.*  
*Έβαλε ενέχυρο τη φωλιά της*  
*όταν έφυγε το περιστέρι της Λιόσαινας.*  
*Όταν σου έρχεται το περιστέρι*  
*μην το διώχνεις, δώσε του τη φωλιά.*

Τραγουδούσε, θέριζε και έβλεπε πονηρά δίπλα του. Τα υπονοούμενα ήσαν πολλά. Το περιστέρι μπορούσε να ήταν ο σεβντάς, η φωλιά να ήταν η καρδιά, μπορούσε όμως να ήταν και κάτι άλλο. Εκεί, στο πονηρό πήγε το μυαλό των κοριτσιών και γελούσαν ομαδικά.

Μια ηλικιωμένη άρπαξε την ευκαιρία και έδωσε τη συνέχεια που ήθελε αυτή, αν και, πρώτη μέρα, δεν ταίριαζε να το πήγαιναν στο αρμυρό τόσο νωρίς, ακόμα δε γνωρίστηκαν.

Πιο πονηρή αυτή εντόπισε με τα σιτάκια της το περιστέρι και τη φωλιά εκεί που ήθελε και μάλιστα με σαφήνεια:



Ου καμ νι φολέ ντῆ μπρεκ  
πο πα πελιστέρ ου μπέτ  
Κλία φολέα ε θῆρέτ  
σ' γκίγκκει πελιστέρι ι σκρέτ  
πελιστέρι κα χαρέ  
τσόϊ νι φολέ τῆ ρε

Έχω μια φωλιά στο βρακί μου,  
αλλά έμεινε χωρίς περιστέρι.  
Κλαίει η φωλιά,  
δεν ακούει το καταραμένο περιστέρι.  
Είναι χαρούμενο το περιστέρι,  
που βρήκε νέα φωλιά.

Τα γέλια είχαν φτάσει στο αποκορύφωμά τους. Οι γριές έγιναν προκλητικές. Το περιστέρι έγινε πουλί. Τώρα μπορούσαν να προχωρήσουν περισσότερο:

Χίρι ζόγκου ντῆ φόλε  
άγιο ε μπα ε νουκ ε λε  
Νι ζογκ ντέ φολέα θιν  
ου χαπ ντέρα πῆρ τῆ χιν

Μπήκε το πουλί στη φωλιά  
και αυτή το κρατάει.  
Ερχόταν στη φωλιά ένα πουλί  
άνοιξε η πόρτα και μπήκε.

Είδα το αφεντικό κάπως στενοχωρημένο, δεν μπορούσε όμως να παρέμβει. Φώναξε μια από αυτές τις τολμηρές και της είπε να πάει στο αμάξι να φέρει τη βούτσα με το νερό ώστε να βρίσκεται κοντά. Το κατάλαβε βέβαια, ενώ μια άλλη έκλεισε αυτή την όχι και τόσο επιτυχημένη αρχή του θερισμού με ένα σιχάκι:

Λῆγκουν ε κα πούλα πλάκ  
άγιο βέτῆμ ντι γκα φλακ

Η παλιά κότα έχει το ζουμί  
αυτή μόνον ξέρει τι θα πει φωτιά

Το τραγούδι είχε γενικευθεί. Τραγουδώντας πέρασε η πρώτη ημέρα.

## Τις επόμενες ημέρες

Θα μπορούσε κανείς να γεμίσει πολλές σελίδες περιγράφοντας τα όσα ακούγονταν και γίνονταν κατά τη διάρκεια του θερισμού. Και εδώ επιλέγω τα πιο αντιπροσωπευτικά, όσα δηλαδή μας δίνουν σαφέστερη την εικόνα του κλίματος που επικρατούσε.

Δούλευε μια κοπέλα στο θέρος. Ο καλός της δε δούλευε σε γεωργικές εργασίες. Δεν μπορούσαν να βλέπουν έστω και από μακριά ο ένας τον άλλο. Μια μέρα έκανε την άρρωστη, την κράτησαν από τη δουλειά, το βράδυ όμως την έπιασαν με τον καλό της πίσω στον κήπο και έφαγε της χρονιάς της. Το πήρε χαμπάρι μια γειτόνισσα που είχε και αυτή κόρη, αλλά άσχημη και όχι σαν την ερωτευμένη που ήταν ωραία σαν τα κρύα νερά. Βρήκε λοιπόν την ευκαιρία η ζηλιάρα μάνα και όταν η κοπέλα ξαναπήγε στη δουλειά, την έτρωγε η γλώσσα και έκανε τραγούδι την είδηση:

*Σα πο μόνι κέτο τῆ κόρα  
μῆ δεμπ κῆμπα, μῆ δεμπ ντόρα  
Μόνι μῆμῆ μῆ δέμπ ντῆ μες  
αχ, ε ζέζα τς ντο βντες.  
Αχ, ε ζέζα τς ντο βντες  
ε ντο ίκῆνι πα μαρτες.  
Ου τῆ θος σε σ' ντούο κόρα  
μπούριν ντούο ε σουμ νιμόρα.*

*Τι λες εκεί, με αυτό το θέρος  
μου πονάει το χέρι και το πόδι.  
Μάνα πονάει η μέση μου  
αχ, η μαύρη, θα πεθάνω.  
Αχ, θα πεθάνω η μαύρη  
και θα φύγω ανύπαντρη.  
Σου έλεγα: δε θέλω θέρος  
άντρα θέλω και γρήγορα.*

Προσπαθούσε με κάθε τρόπο να ρεζιλέψει την ωραία κοπέλα ζηλεύοντας που η κόρη της ήταν άσχημη. Έλεγαν

ότι, όταν ήταν μικρούλα, την έσπρωξε και έπεσε το κοριτσάκι σε ένα λάκο με ασβέστη.

Αφού τελείωσε τα στιχάκια της η κακιά γειτόνισσα και είχαν δυσφορήσει όλες στην εργατιά, πήρε το τραγούδι η κοπέλα και την κάρφωσε εκεί που την πονούσε:

Ιστ μῆ μίρ με λούλεν τὸρ  
πέρι με νι νιράπρ ντῆ ντόρ  
Κλοκετῆ χαρόνετῆ  
κούρ σεβνταῖ τσόνετῆ.  
Ντούκει θιάκῆ τι τῆ ντίε  
ντε σεβνταῖ μος γιες κιοτίε.  
Κου ιστῆ σούμῆ μπουκουρί  
άπε εδέ σεβνταῖ ρι.  
Σε κου γιαν κουσούρε πλοτ  
σεβνταῖ απῆ σ' μπέτετ ντότ.  
Ντιέκε γκλιούχῆνῆ ντῆ φουρ  
πο κε βαϊζῆ με κουσούρ.

Εἶναι καλύτερα με τον καλό μου,  
παρά με το δραπάνι στο χέρι.  
Ξεχνιέται ο ξυλοδαρμός  
όταν αυξάνει ο έρωτας.  
Θάπρεπε να ξέρεις θεία  
όπ δεν πρέπει να φοβάσαι στον έρωτα.  
Όπου υπάρχει ομορφιά  
εκεί κάθεται ο έρωτας.  
Όπου υπάρχουν κουσούρια  
εκεί δε στέκει καθόλου ο έρωτας.  
Κάψε τη γλώσσα σου στο φούρνο  
όταν έχεις κόρη με κουσούρια.

Την σκότωσε κυριολεκτικά. Θα έλεγα καλύτερα: σκληρά, αρβανίτικα. Δεν άντεξε η ζηλιάρα γειτόνισσα. Την είχαν κάψει τα καφτά καρφιά της κοπέλας. Δεν μπορούσε να δουλέψει, πήρε το δραπάνι της και έφυγε κλαίοντας. Το επεισόδιο σχολιάστηκε ολόκληρη την ημέρα.

Μετά το μεσημεριανό φαγητό, στην απογευματινή εργασία, πήρε το τραγούδι μια ηλικιωμένη:

Πο βε μπίθῆνῆ ε φλέτ  
ντο τσός δέμπιε ε σεκλέτ.  
Πο φλετ μπίθα ε μέντι σ' φλέτ  
ισι τῆ μπίεσῆ ντῆ ντῆτ.  
Τα ντιόῖ μπίθα ε ι ψόβε  
θάσε φιάλ ε λούβερ τσόβε.  
Μέντι ισι ί πάρι Ζοι  
τῆ μπῆς βέτῆμ τσ αῖ θότ.

Όταν βάζεις τον κόλο και μιλάει,  
θα βρεις πόνους και λύπες.  
Όταν μιλάει ο κώλος και όχι το μυαλό,  
είναι να πνιγείς στη θάλασσα.  
Τα ήθελε ο κώλος σου και τάπαθες,  
είπες λόγια, γεύτηκες δηλητήριο  
Το μυαλό είναι ο πρώτος αφέντης,  
να κάνειεις μόνον ό,τι σου λέει.

Το περιστατικό έγινε στο θερισμό, στον κάμπο του Μαζιού στα 1895.

Κατά τη μεσημεριανή διακοπή, απάνω στο μεσημεριανό φαγητό, κάποια διηγήθηκε την περίπτωση της

«...Ήμουνα τότε σαν τα κρύα τα νερά (1901). Είχα ρίξει σεβντά με ένα παλικάρι. Όχι ότι κάναμε τίποτα, σεβντάς μόνο με τα μάτια. Είχα ρίξει σεβντά που λες, έλα όμως που δε χόρταινα με τα μάτια, ανάθεμά με. Για να μην τα πολυλογάμε, ήρθε το θέρος. Οι φιλενάδες μου θέριζαν στον Γιώρ. Πανολιάσκο στο Μάζι, εκεί δούλευε και ο σεβντάς μου. Έβαλα μια κωλοπετσωμένη γειτόνισσά μας και είπε στον πατέρα μου ότι το αφεντικό της είχε πολλά μεροκάματα, κάτι πάρα πάνω έδινε, φαΐ, ύπνο, ζήτησε να πάω εκεί στο θέρος «και τα μάτια μου δεκατέσσερα στο κορίτσι». Την είχα βάλει εγώ ντε. Με άφησε ο πατέρας και πήγα. Όχι ντε πως πιαστήκαμε και αγκαλιά, αλλά, να, είμαστε κοντά, τον έβλεπα, με έβλεπε, μια μέρα «σκόνταψα» και με σήκωσε, μια άλλη μου έφυγε το δραπάνι και μου το έδωσε, αυτά όμως ήσαν γιομάτα γλύκα.

Μια μέρα με έβαλε η κωλοπετσωμένη και είπα κάτι στιχάκια. Έτρεμα. Της είπα για αύριο. Δεν κοιμήθηκα όλη νύχτα.

Το πρωί ήμουνα έτοιμη. Τα είχα φιάξει, τα είχα αραδιάσει. Πάλι η κωλοπετσωμένη: «Μωρή, κάτι πρέπει να κάνεις για να σου έρθει κοντά ο σεβντάς. Έχεις ακούσει μωρή, που λένε: «να κουνήσει η σκύλα την ουρά της για να πάει το σκυλί κοντά της»; Τι να έκανα; Τα ήθελε και ο κώλος μου, έπιασα τα τραγούδι:

Ντῆ τῆ κόρα τῶ ντο βες  
ντο τῆ γιάπ μαντῖλ τῆ κες  
Πο ντο ρις χέσῶ ρεπός  
τε φσίς νπέρς τῆ μῆ κουλτός  
Ντιέρσα πούνῆσῶ σα ρέδ

Όταν πας για το θέρος  
θα σου δώσω ένα μαντίλι.  
Όταν κάθεσαι στη σκιά,  
να σκουπίζεσαι να με θυμάσαι.  
Όσο ιδρώνουμε

άκι μῆ τῆ μίρα μπιέδ.  
Ερδι κόχα τῆ ντερκόσ  
προξενί τῆ μῆ κερκόσ.  
Μῆμῆς τι α θομ φῆλιτόνι  
πο κουράγιον νουκ ε τσόνι.  
Χάϊντε, ὀρ ε μίρῆ τῆ γιέι  
πο ντερκόε προξενέι

τόσο καλύτερα κερδίζουμε.  
Ἦρθε η ὥρα να στείλεις  
προξενιά να με ζητήσεις.  
Προσπαθώ να πω στη μάνα μου,  
αλλά δε βρίσκω τη δύναμη.  
Ἄντε, ας εἶναι η ὥρα μας η καλή,  
εσύ στείλε τα προξενιά.

Κατάλαβε το αφεντικό που άκουσε τη διήγησή της, είδε ὅτι ήταν καλή η περίπτωση, έκανε αυτός το προξενιό, παντρεύτηκαν, έκαναν παιδιά, δούλευαν, ίδρωναν στη δουλειά, ἦσαν ευτυχισμένοι.

Οι άλλες όμως στην εργατιά, που ἤξεραν ὅτι το πράγμα είχε συνέχεια, ζήτησαν να τραγουδώσε και αυτά που της τραγούδησε τότε ο καλός της σαν απάντηση στην σαφή πρόταση που είχε κάνει με το τραγούδι της.

Αυτή δεν ἠθέλε να πει τη συνέχεια. Πήγε κάποια άλλη να τα πει αλλά την πρόφρασε: «Εσύ να πεις τα δικά σου. Τα δικά μου θα τα πω εγώ». Και άρχισε το τραγούδι που ήταν απάντηση του καλού της τότε:

Φσίτα ντιέρσῆν σι μῆ θάσε  
μ' ατ μαντιλῆ τς μῆ δάσε  
Μ' ατ μαντιλῆ μοῖ κοκόν  
φσίχεμ ε κοπόσι σκον  
Μ' ατ μαντιλῆ μοῖ μανάρε  
φσίχεμ εδέ σ' λόδεμ φάρε  
Σα μῆ μίρῆ τς ντο ἰς  
ντιέρσῆν τι μοῖ τῆ μα φσίς  
ε πῆρ προξενί τς Θουοῖ  
ε ντερκόνι ντε νι μουοῖ.

Σκούπισα τον ιδρώτα ὅπως μου είπες,  
με το μαντίλι που μου έδωσες.  
Μ' αυτό το μαντίλι καλή μου  
σκουπίζομαι και ξεκουράζομαι.  
Μ' αυτό το μαντίλι μανάρα μου  
σκουπίζομαι και δεν κουράζομαι.  
Πόσο καλύτερα θα ήταν  
να μου σκούπιζες εσύ τον ιδρώτα.  
Και για το προξενιό που λες  
τον στέλνω μέσα στο μίνα.

Η ζωή στο Θριάσιο περιείχε τη ζωή του χωριού με επένδυση τραγουδιού και ερωτικού πάθους. Τα δύο αυτά στοιχεία συνέθεταν την αισιόδοξη πλευρά της ζωής. Ἴσως να

βοηθούσαν και τα νιάτα, ίσως η χαρά της καρποφορίας. Οποσδήποτε όλα ήταν ευτυχή και χαρούμενα.

Τα είχαν καλάσει χωρίς λόγο ένα ερωτευμένο ζευγάρι. Αυτός ήταν ο λόγος που δεν προσπάθησαν να δουλέψουν στο ίδιο αφεντικό.

Η κοπέλα ήταν ικανότατη. Έλεγαν ότι ήταν το πρώτο δραπάνι μέσα στο Θριάσιο. Ήταν μαζί πολύ ωραία και μια καρδιά μάλαμα. Όχι μόνο στο χωριό, αλλά και στον κάμπο μιλούσαν γαι τις ικανότητές της.

Μια μέρα στο θερισμό, μια φιλενάδα της, που δούλευε μαζί της στο ίδιο αφεντικό, τραγούδησε επαίνους για την ικανή και ωραία φίλη της:

*Ντράπεριν κουρ ζε νι λούλε  
ε ζε φρίκα ντῆ Μαγκούλε.  
Αϊ ντράπρ τς κορ μείντάν  
κούορ βει εδέ σεβντάν.  
Αϊ ντράπερι τῆ τσάχεϊ  
ε σεβντάϊ τῆ μος μπάρει.  
Νάθεμάτο γωϊσμόν  
τς βου αι σεβντά ντ' αγκόν.*

*Όταν το λουλούδι πιάνει το δρεπάνι  
φοβάται η Μαγούλα.  
Θερίζει μείντάνα το δραπάνι,  
αλλά θέρισε και τον έρωτά του  
Ας έσπαγε το δραπάνι,  
για να μη χανόταν ο έρωτας.  
Ανάθεμα στον εγωϊσμό  
που περιφρόνησε τον έρωτα.*

Μέσα σε λίγα στικάκια εικονίζεται η ικανότητα και σημειώνεται θαυμάσια ότι ήταν κρίμα να χαθεί ένας έρωτας χωρίς να υπάρχει αιτία.

Η φιλενάδα άναψε φωτιές σε δυό καρδιές που ποθούσαν τον έρωτα.

Η ικανή θερίστρια είχε αναστατωθεί. Το τραγούδι της φιλενάδας ακούστηκε στη διπλανή εργατιά όπου θέριζε το παλικάρι, ο καλός της ικανής. Και ακούστηκε από εκεί το τραγούδι του σαν άμεση απάντηση, αλλά κυρίως σαν ομολογία της ομορφιάς του σεβντά και της λύπης για το χαμό του:

Τσόπρα νιράπρι λε τῆ τσάχεϊ  
ε σεβντάϊ τῆ μοσ μπάρει  
Πο νιερίου μπαρ σεβντάν  
άϊ σ' ικῆν, ζε νι αν.  
Άτιε μπέτετ, άτιε ρον  
εδέ νιτῆ ναι κουλτόν.

Άς κομματιαζόταν το δραπάνι  
και άς μη χανόταν ο έρωτας.  
Όταν χάνεται ο έρωτας  
δε φεύγει, μένει στην καρδιά.  
Εκεί μένει και ζει  
και θυμάται μέρα νύχτα.

Η ικανή θερίστρια τα είχε χαμένα. Πρέπει να σημειώσω ότι ο έρωτας στο Θιριάσιο απελάμβανε την αμεσότητα, τόσο στις συναντήσεις, όσο και στην ανταλλαγή μηνυμάτων. Ήταν ίσως ο κύριος λόγος που αποτελούσε πόλο έλξης για τα νιάτα.

Η κοπέλα μας έπρεπε να αντιδράσει, έπρεπε να ακουστεί, έστω και αρνούμενη. Μα τον είχε στην καρδιά της. Άλλωστε ο τρόπος που τραγούδησε το παλικάρι συγκινούσε και τις πέτρες.

Πέρασε λίγη ώρα. Και απάνω που θα πίστευε κανείς ότι είχε πάρει τέλος αυτή η ιστορία, ακούστηκε να τραγουδάει η κοπέλα:

Τούπι νάτῆτ μῆ ίκῆν γκιούμι  
φε σεβντάϊ βραπόν σι λούμι  
Αϊ σεβντάϊ φρίμ διολέτῆς  
ε γκῆζίμι κῆσαϊ γέτῆς.  
Ου σεβντάν ε καμ κορόν  
βει με άτῆ τσόνι τορόν.  
Λε τῆ μπῆνιν κῆτο κόρα  
τῆ μῆ βίνι σεβντάϊ μῆ νιόρα.

Όλες τις νύχτιες μου φεύγει ο ύπνος,  
γιατί τρέχει σαν ποτάμι ο έρωτάς μου.  
Ο έρωτας είναι πνοή της διολέτας  
και η ευτυχία της ζωής.  
Κορώνα έχω τον έρωτά μου,  
μόνο με αυτόν στερεώνομαι.  
Άς βοηθήσει τούτος ο θερισμός  
να έρθει πιο γρήγορα ο έρωτάς μου.

Οι σχέσεις είχαν αποκατασταθεί. Μου είπαν ότι κατέληξαν σε γάμο. Γνώρισα την κοπέλα όταν είχε γίνει γιαγιά και μου το επιβεβαίωσε (περιστατικό στο Θιριάσιο 1921).

Αρκετές φορές βρέθηκα στο χώρο της δουλειάς κατά την

ώρα της μεσημεριανής διακοπής. Προξενεί εντύπωση το γεγονός ότι το αφεντικό και η γυναίκα του, η Ζόνια, στέκονταν να φροντίζουν τους δουλευτάδες τους στο φαγητό τους.

Ήταν μια ώρα γεμάτη από ανθρώπινη ζεστασιά. Έτρωγαν και τραγουδούσαν. Πρέπει να περιγραφεί τούτη η ανθρωπιά, τότε που βρίσκονταν όλοι κοντά κοντά με κάθισμα το χώμα. Εδώ, το τραγούδι γινόταν γενικότερο, σχεδόν απρόσωπο. Τώρα υμνούσε πιο άνετα το θερισμό, τους θεριστάδες και τα καλά αφεντικά, χωρίς να λείπουν οι ευχαριστίες προς τη θεά της Ελευσίνας όπως δείχνει η επιλογή που ακολουθεί:

#### **Το χώμα μας θρέφει και μας σκεπάζει**

Ντε κίο μπότα λέχεμι  
κέτου χάμῃ εδέ πῆμ  
γκ'άγιο μπότα γκίντεμι  
εδέ ντε κιο μπότι ντιο χίμ  
Ντ' άγιο μπότα λέχει γκρούρι  
Δημπιράγια θον σ' ε μπῆρι  
Μπούκ γκα γκρούρῃ τα χαπ μέντι  
πῆρ νιερινῆ ίστι κι βέντι

Γεννιόμαστε σε τούτο το χώμα  
εδώ τρώμε και πίνουμε  
από αυτό το χώμα γεννιόμαστε  
σε τούτο το χώμα θα μπορούμε.  
Εδώ γεννιέται το στάρι  
λένε ότι το έφτιαξε η θεά Δήμητρα  
το ψωμί από στάρι ανοίγει το μυαλό  
για τον άνθρωπο προορίζεται.

#### **Για μια νέα που δεν ήξερε να θερίζει**

Μοϊ βαϊζό παραπονιάρε  
σ' έρδε ντῆ τῆ κόρα φάρε.  
Μῆ θάνῆ σε κόρε, κόρε  
ντε νι ντίτ πες χεροβόλε  
Μπῆρε σε τ' ου δῆμπι ντόρα  
τῆ μοσ βίνιε ντῆ τῆ κόρα  
Σίχνι βαϊζῆν ντ' άγιο αν  
νιράπριν σ' ντι γκα κου ε μπαν

Κόρη μου παραπονιάρα  
δεν ήρθες στο θερισμό.  
Μου είπαν ότι θέριζες, θέριζες,  
μια μέρα πέντε χεροβόλα.  
Έκανες πως σου πονούσε το χέρι,  
για να μην έρθεις στο θερισμό.  
Δείτε εκεί αυτό το κορίτσι,  
δεν ξέρει πως κρατούν το δραπάνι.

#### **Το δραπάνι και η ζέστη του καλοκαιριού**

Μάλια νράπῆρι ου προύορ  
μες ε χόλα κόμα κούορ  
Ντράπρι γκα πούνα ου γκρόχ  
μέσι ε χόλα σ' θότη ωχ  
Μοϊ, ντέργκόμι νι κλάρῃ βγκιέ

Λύγισε η άκρη του δραπανιού,  
η λυγερή ακόμα θερίζει.  
Ζεστάθηκε το δραπάνι,  
η λυγερή δεν κουράστηκε.  
Στείλε μου ένα κλαδί πεύκου



për të ρι ρëπος ντë χίε  
Ik móϊ βάιτë, φρι νι τσίκ  
τς ντο φός; τë βιεν ε λίγκ;  
Λε τë τς κέτου νι χίε  
βέτέμë νι κλάρëζ βγκιέ

να σταθώ στη σκιά του,  
Φύγε ζέστη, φύσα λίγο,  
π θα πάθεις; σου κακοφάίνεται;  
Ας υπήρχε μια σκιά  
μόνον ένα κλαδί πεύκου.

### Ας θερίσουμε όσο μπορούμε πιο πολύ

Ανëν άρëσë τε τσόϊμ  
κëτë γκρούρë τε σπëτόϊμ  
Μίρνι ντουορτ, μπëνι νιόρα  
άστου νιούχει ντε κίο όρα  
Τë τσόϊμ άνëν κëσαϊ αρ  
σα për Ζόνιεν με καμάρ

Να τελειώσουμε το χωράφι,  
να θερίσουμε τούτο το στάρι.  
Θερίστε γρήγορα,  
έτσι πρέπει τούτη την ώρα.  
Να τελειώσουμε το χωράφι,  
για χάρη της καμαρωτής κυράς μας.

### Για το δραπάνι

Νιράπëρι σëρμπέν με ντορ,  
ντο τεχνί εδέ γιό φόρ.  
Γκρούρι πο ιστë ι πλότ,  
ντραπëρι μοσ βέϊ ντë μπότ.  
Γκρούρι ε ντραπρι φόρ ε ντίν,  
τς καν θέλë βλεζëριν.

Δουλεύει με το χέρι το δραπάνι,  
αλλά θέλει τέχνη, όχι δύναμη.  
Όταν είναι μεστό το στάρι,  
να μη θερίζεις ως κάτω.  
Το στάρι και το δραπάνι καλογνωρίζουν  
ότι είναι αγαπημένα αδέλφια.

### Για την ικανή θερίστρια

Γκα τë κόρατë τë νιόχ  
μέσι φάρε σ'τë θοι οχ  
κου ε τσόβε άκι φόρ  
ντραίπριν τς ε σια λ τόρ;  
Βάϊζα κόρ εδέ κëντον  
ντραπρι γκρούριν πρετ ε στρον  
Νιράπρι ου λόδ ε ι θα βάϊς;  
-ρι μόϊ βαϊζ γιαβάς γιαβάς  
-Σοντε ντίτα ιστ për πουν  
γε γκα χέκουρ, σ'τë βιέν δου;  
-Ντόϊ μόϊ βάϊζ τë γιές νιερί  
τë τë μαρ për σοκίρι

Σε γνωρίζω από το πώς θερίζεις  
και καθόλου δεν κουράζεσαι.  
Πού τη βρήκες τόση δύναμη  
και παίζεις έτσι το δραπάνι;  
Η κόρη θερίζει και τραγουδάει  
το δραπάνι κόβει και στρώνει το στάρι  
Κουράστηκε το δραπάνι είπε στην κόρη:  
-Στάσου σιγά σιγά κόρη μου  
-Σήμερα είναι ημέρα δουλείας  
είσαι σιδερένιο, δεν νιρέπεσαι;  
-Ήθελα να ήμουν άνθρωπος κόρη μου  
να σε είχα για πάντα δική μου

Όλο το διάστημα της μεσημεριανής διακοπής περνούσε με τραγούδι. Όταν σηκώνονταν για την απογευματινή δουλειά πιάνονταν χέρι χέρι και χόρευαν σε κύκλο με ένα δεμάτι στάρι όρθιο στη μέση.

Δε διαρκούσε πολύ αυτός ο χορός, γινόταν μόνο για να ανανεώνεται ο ενθουσιασμός.

Παρατήρησα ότι η απογευματινή δουλειά απέδιδε λιγότερο από την πρωϊνή. Ίσως αυτός να ήταν ο λόγος που το ερωτικό τραγούδι έδινε κάποια θέση στην προτροπή για δουλειά η οποία ακουγόταν παντού από τους αρσενικούς των ομάδων των θεριστάδων:

Σεβντάϊ ίμι αϊ ι πάρι  
ιστέ ντράπρι δυναμάρι  
Πο ε κάμ σεβντά νιόρ σοι  
πῆρ τῆ κόρα ε καμ ζότ  
Χάϊντε, ντράπῆρ γκρούριν κορ  
νιόρα πούνα τῆ βίνι τόρ  
Μπούκῆζῆν τῆ κετ σοτῆπία  
μπάσκῆ βιέν ε προκοπία  
χάϊντε, ντράπῆρ γκρούριν κόρ  
ντούορτ νιόρα ε με φόρ  
Κουρ αϊ ντράπῆρι κῆντόν  
ζότιν σούμῆ ε γκῆζόν

Η πρώτη μου αγάπη  
είναι το δυνατό δραπάνι μου.  
Το αγαπώ, ως σήμερα,  
το έχω αφέντη στο θέρισμα  
Άντε δραπάνι, θέριζε στάρι  
να φτουρίσει η δουλειά.  
Να έχει το ψωμάκι του το σπίτι  
νάναι μαζί και η προκοπή  
Θέριζε στάρι δραπάνι μου,  
γρήγορα τα χέρια και με δύναμη.  
Όταν δουλεύει το δραπάνι  
ευχαρισιέται πολύ το αφεντικό.

Όλος ο κόσμος των θεριστάδων δούλευε με την ψυχή του. Ίσως αυτό να μετρίαζε την κούραση. Ίσως η πίστη στη δουλειά να τροφοδοτούσε την αντοχή τους. Μα και κατά τη μεσημεριανή διακοπή δεν ξεκουράζονταν αφού διέθεταν για χορό ένα μέρος αυτού του χρόνου. Δούλευαν ήλιο με ήλιο και τραγουδούσαν συνεχώς. Η χαρούμενη ψυχή είναι μεγάλη πηγή δύναμης.

Γενικά επικρατούσε ένα εορταστικό κλίμα. Τραγουδούσε και χαιρόταν ο χρυσός κάμπος. Ένας δοξαστικός ύμνος ανέ-



Τα χερσόβολα δένονται πρόχειρα πριν γίνουν δεμάτι.

βαινε σαν ευχαριστία προς το Θεό. Ο θερισμός στο Θριάσιο έμοιαζε σαν ιεροτελεστία.

Γυρίζοντας στο χωριό όταν είχε χαθεί το κόκκινο του ήλιου στη δύση, το χωριό γεύόταν την ανθρώπινη χαρά που του έφερνε ο κάμπος. Ήταν μια χαρά που περιείχε ικανοποίηση και τροφοδοτούσε αισιοδοξία.

Τρέχαν οι μικροί πίσω από τα αμάξια των τραγουδιών και μπολιάζονταν από τη μυστηριακή δύναμη της καρποφορίας. Παίρνανε μέσα τους το προνόμιο της συνέχειας. Γίνονταν βέβαιοι για τον εαυτό τους. Τρέχανε πίσω από τα αμάξια των τραγουδιών, τότε, που ο παράδεισος κατέβαινε στη γη και κοινωνούσαν από μικροί την αισιόδοξη αντιμετώπιση της ζωής.

Μένουν ζωντανές μέσα μου οι εικόνες της θριαμβικής

επιστροφής των θεριστάδων που μας δίδαξαν τη σταθερή πορεία εμπρός και τη νίκη των εμποδίων. Θεωρώ αυτές τις ημέρες σαν ονειρικές εικόνες του σούρουπου, τότε που δεν ήταν ούτε μέρα ούτε νύχτα. Ήταν ένα θέλγητρο μυστηριακού φωτός, μια μαγεία κάλλους και γνησιότητας νου και ψυχής.

Ήταν βαθειά ανθρώπινη τότε η Ελευσίνα.

## Στο αλώνισμα

Ο κάμπος είχε βρει την ψυχία του ύστερα από ένα καρούμενο πανηγύρι. Ο χρυσός καρπός ήταν ξαπλωμένος στο έδαφος σε ευθείες από σταυρωτά λιμάρια (πέντε χερόβολα έκαναν ένα λιμάρι, πέντε λιμάρια έκαναν ένα δεμάτι).

Μετά από λίγες ημέρες γινόταν το δεμάτιασμα από άνδρες. Τα δεμάτια φορτώνονταν σε αμάξια με ξύλινες σκάρες και μεταφέρονταν στο αλώνι όπου τα περίμενε ο χωρισμός



Οι θημωνιές κοντά στο αλώνι περιμένουν τη σειρά τους να δώσουν τον καρπό, αμοιβή κουραστικής δουλειάς μιάς χρονιάς.

του καρπού από τα στελέχη, σε θημωνιές η μια κοντά στην άλλη.

Το αλώνισμα ήταν η επίσημη στιγμή της ανταμοιβής της εργασίας μιας χρονιάς.

Δεν υπήρχαν τότε αλωνιστικές μηχανές. Όλα γίνονταν με σωματική δύναμη και την ουσιαστική ενέργεια των μεγάλων ζώων.

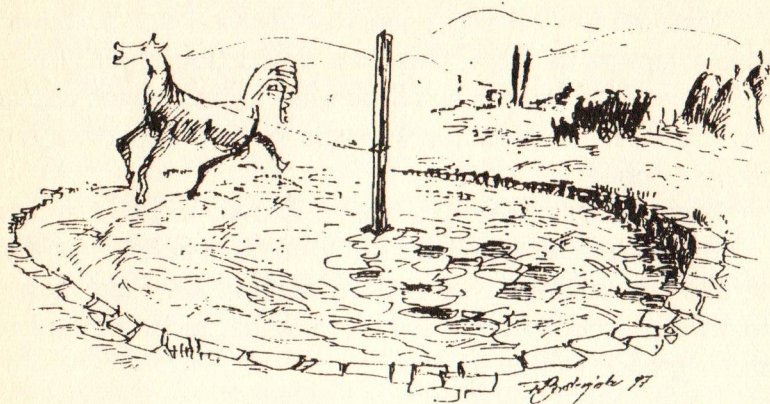
Η δουλειά ήταν περισσότερο κουραστική από το θέρισμα και παρουσίαζε κάποια ποικιλία. Ακολουθούσε βέβαια το δικό της τελετουργικό χωρίς να λείπουν και εδώ τα τραγούδια, με τη διαφορά ότι το περιεχόμενό τους δεν το είχε μονοπωλήσει ο έρωτας αλλά οι φάσεις της πορείας του αλωνισμού, που η επανάληψή τους τις είχε αυτοματοποιήσει.

Και στο αλώνι παρατηρείται τραγούδι και χορός. Το αλώνισμα έδινε την εντύπωση θεατρικού έργου εκ του φυσικού. Ήταν μια τελετή με αυστηρά τυπικό χαρακτήρα που ήξερες ακριβώς τι θα γινόταν κάθε τόσο.

Στην περιοχή μας το παραδοσιακό αλώνισμα έζησε μέχρι το 1930 οπότε έφτασε η αλωνιστική μηχανή τοποθετημένη στη μέση των θημωνιών οι οποίες αλωνίζονταν με τη σειρά. Από το 1938 και μετά, οπότε το Θριάσιο έγινε στρατιωτικό αεροδρόμιο έπευσε να επισκέπτεται την Ελευσίνα η αλωνιστική μηχανή. Τώρα περιόδευε στα γύρω χωριά, όπου είχαν συγκεντρωθεί θημωνιές και όπου εξακολουθούσε ακόμα η καλλιέργεια δημητριακών.

Οι θημωνιές τοποθετούνταν κοντά στο αλώνι. Τα πάντα ήταν έτοιμα, οι αλωνιστάδες, τα ζώα, πριν ανατείλει ο ήλιος.

Στα παλιότερα χρόνια, με την ανατολή του ήλιου έστρεφαν όλοι προς την ανατολή και έκαναν το σταυρό τους. Δεν το πρόφτασα αυτό, μόνον έναν σύντομο πηδηχτό χορό πια-



Στο αλώνι και τα ζώα χαίρονται.

σμένοι χέρι χέρι γύρω από το αλώνι και τραγουδούσαν όλοι μαζί το επόμενο τραγούδι:

Ντε κι λέμι τε βίμ τόν  
 σι νι ι μπούκουρέ κουρόρ  
 θιμονέτ με μαυραγάν  
 μπλόνιν μπούρδατ νιόν ντέ αν  
 Γκα μεϊντάνα θιμονέτ  
 μπούρδετέ ι μπλόνιν βέτ.

Να χορέψουμε γύρω από το αλώνι  
 όπως ένα ωραίο στεφάνι  
 Οι θημωνιές με στάρι μαυραγάνι  
 γεμίζουν ως πάνω τα σακιά.  
 Οι θημωνιές με στάρι μεϊντάνα  
 γεμίζουν αυτόματα τα σακιά.

Πρωτοχορευτής ήταν το αφεντικό που θα αλώνιζε πρώτος, ξέκοβε όμως γρήγορα και έτρεχε δίπλα όπου είχε τα φαγώσιμα η γυναίκα του, έπαιρνε το γαλόφι με το κρασί, πήγαινε στη μέση του αλωνιού και έχυne λίγο κρασί κάνοντας το σταυρό του. Έφτανε στον κύκλο των χορευτών και τους κερνούσε με τη σειρά χωρίς χρήση ποτηριού, κατευθείαν δηλαδή από το γαλόφι. Ο καθένας που έπινε ξέκοβε από το χορό ίσαμε που έμενε ο τελευταίος ο οποίος χόρευε μόνος στο κέντρο του αλωνιού περιμένοντας το αφεντικό που αργοπορούσε λίγο, ενώ οι άλλοι τραγουδούσαν.

Μαζεύονταν όλοι στη μέση του αλώνιού και εύχονταν: «όρα ε μιρέ τῆ να γιέτ». (Να είναι η ώρα μας η καλή).

Το αφεντικό έπαιρνε ένα δεμάτι και το σκορπούσε απάνω στο αλώνι. Η γυναίκα του έσπευδε και τον κερνούσε ένα ποτήρι κρασί.

Όλοι ακολουθούσαν τρεχάτοι και έκαναν ακριβώς το ίδιο.

Σε λίγο είχε «φορτωθεί» το αλώνι, ήταν δηλαδή γεμάτο σε όλη την επιφάνεια με λυμένα δεμάτια σε όμοιο πάχος κοντά στους σαράντα πόντους. Οι εργάτες φορτώνοντας το αλώνι τραγουδούσαν:

*Τόρ νιε λῆμ δεμάτετ  
ί γκκίδινῆ αργάτετ  
Στρούορ λῆμ εδέ γκάτι  
σούολ κούολιτ αργάτι  
Χάιντε ορ ε μίρῆ ρε ζότι  
μίρ τῆ γκέμι ε πῆρ μότι.*

*Τα δεμάτια πάνω στο αλώνι  
τα διαλύουν οι εργάτες.  
Έτοιμο στρωμένο το αλώνι,  
έφερε ο εργάτης τα ζώα.  
Άντε ώρα καλή αφεντικό  
να είμαστε καλά και του χρόνου.*

Το αφεντικό έφερε τα ζώα μέσα στο αλώνι. Θα περιεφέροντο τραβώντας ένα πλατύ σανίδι από τις δυό του άκρες, μήκους δύο περίπου μέτρων που είχε στο κάτω μέρος καρφωτά σιδερένια ελάσματα ώστε με την κίνηση προς τα εμπρός και με το βάρος του οδηγού των ζώων που ανέβαινε στο ξύλο να κόβονται τα στελέχη του σταριού και να σκορπάει το στάρι. Το εργαλείο αυτό το ονόμαζαν: «ντουγιένι». Πριν την πρώτη κίνηση των ζώων τους έδινε το αφεντικό από μια καραμέλα, οπότε γινόταν το ξεκίνημα ενώ όλοι γύρω τραγουδούσαν:

*Τόρῆ λῆμιτ κούολιτ  
γκρούρι πῆρ τῆ ούλιτ  
Κούόλιτ λῆμιτῆ νι τορ  
ζότι γκρούριν κα νιῆ ντόρ  
Ζότι κούολιτ μιπῆσόϊ  
κῆτῆ πούνῆ σ'ε χαρόϊ*

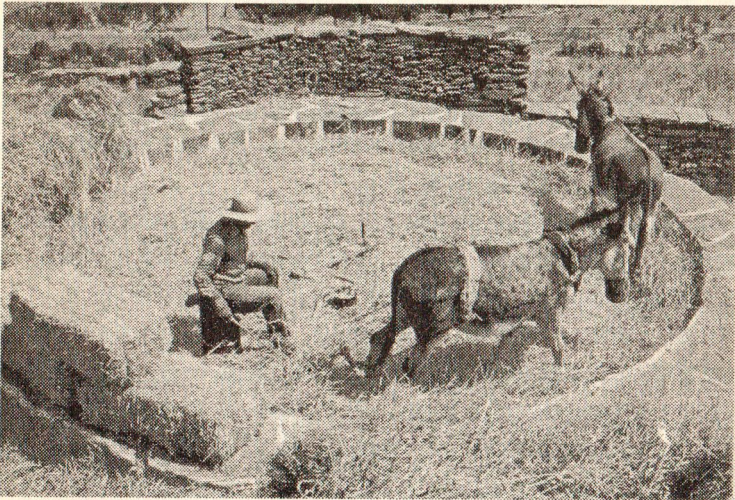
*Γύρω από το αλώνι τα άλογα,  
το στάρι βγαίνει.  
Γύρω από το αλώνι τα άλογα,  
το αφεντικό έχει στο χέρι του το στάρι.  
Το αφεντικό γλύκανε τα άλογα  
δεν το ξέχασε.*



Με την κυκλική πορεία των αλόγων πάνω στο αλώνι και τα πατήματά τους, έκοβε το ντουγένι την καλαμιά ώσπου να μεταβληθεί σε μια μάζα από άχυρο, που περιείχε τον καρπό, έξω βέβαια από τα στάχυα. Γινόταν, όπως έλεγαν: «λιώμα». Έβγαζαν τα ζώα από το αλώνι (ξεκουράζονταν) ενώ πολλοί μαζί «ξεφόρτωναν» το αλώνι, μετέφεραν δηλαδή έξω δίπλα εκεί το λιώμα σε σωρό. Ακολουθούσε νέο φόρτωμα, πάλι τα ζώα, και αυτό γινόταν συνεχώς ώσπου να τελείωνε η θημωνιά.

Τώρα είχε σχηματιστεί ένας μεγάλος σωρός κάποιου μήκους και ακολουθούσε το λύνισμα, μια προσπάθεια χωρισμού του καρπού από το άχυρο. Η δουλειά ήταν επίπονη. Με ξύλινα πιρούνια κάπως φαρδειά φτυρίζαν το λιώμα και το πετούσαν ψηλά. Διάλεγαν το μέρος από όπου θα απεμάκρινε ο αέρας το άχυρο από το σωρό, το λιώμα. Ο καρπός σαν βαρύτερος δεν παρεσύρετο από τον αέρα. Ήταν ο πρώτος διαχωρισμός.

Αφού απεμάκριναν το άχυρο ακολουθούσε δεύτερο λύν-



Για να αναπνεύσουν τα ζώα, σε άλλες περιοχές υπήρξαν αλώνια με προστατευτικό τείχος γύρω γύρω στη μέση του αλωνιού διακρίνεται το ντουγένι.

γνισμα με ξύλινα φτυάρια τώρα για τον πλήρη διαχωρισμό.

Ο καρπός περνούσε από ειδικά κόσκινα ώστε να παρακρατεί ξένες ύλες και κομμάτια άχυρα. Ήταν και αυτό μια δουλειά της υπομονής όπου είχε ανατεθεί στις ηλικιωμένες γυναίκες. Το κοσκίνισμα γινόταν ως εξής: στήριζαν το κόσκινο σε δύο αντικριστά παλούκια, έριχναν μέσα τον καρπό και κουνούσαν το κόσκινο χωρίς να σηκώνουν το βάρος. Κάπου είδα να έχουν κρεμάσει το κόσκινο από ένα κλαδί δένδρου σε τρία σημεία ώστε να μένει επίπεδο. Έριχναν μέσα καρπό το κουνούσαν και έπεφτε ο καρπός σε στρωμένα πανιά (πόχες).

Στο αλώνισμα χρειάζονταν πολλά χέρια.

Όταν γέμιζε το πρώτο σακί με καθαρό καρπό, φώναζε το αφεντικό όλους (αναγκαστική διακοπή εργασίας) και τους κερνούσε από ένα ποτήρι κρασί σε ασημένιο δίσκο που είχε φροντίσει η κυρά. Τούτο το κέρασμα δεν έμοιαζε με το προηγούμενο. Τούτο περιείχε τη χαρά της σιγουριάς. Το προηγούμενο την αγωνία του ενδεχομένου. Γιατί μόνον όταν μπει στο σακί ο καρπός ήταν του αφεντικού. Ακόμα και πάνω στο αλώνι δεν ήταν δικός του.

Οι Κουντουριώτες, αλλά και οι Αρβανίτες του ευρύτερου χώρου ήσαν απόλυτοι μέχρι παραλογισμού. Προέκταση αυτής της αντίληψης αποτελούσε το γεγονός ότι όταν το αλώνι ήταν «κάτω» έδιναν απλόχερα, αρκεί να σημειώσω ότι κατά την ώρα του αλωνίσματος όποιος περνούσε έπρεπε οπωσδήποτε να κεραστεί και να του δοθεί κάποια ποσότητα, όχι βέβαια από τον καρπό του σακιού αλλά από το λιώμα όπως κυρίως γινόταν με τους αγροφύλακες οι οποίοι φρόντιζαν να είναι παρόντες για να τους χαρίσουν τα αφεντικά μια ποσότητα λιώμα.

Εξαιρέση αποτελούσε το δώρο προς τους φτωχούς του χωριού. Το πρώτο σακί, ίσως και άλλες ποσότητες, ανήκαν υποχρεωτικά στους φτωχούς του χωριού.

Κερνούσε λοιπόν το προσωπικό του το αφεντικό, έπινε και αυτός χύνοντας λίγο από το ποτήρι του πάνω στο γεμάτο σακί. Τότε έλεγε, σαν να προσευχόταν: «Με ουράτєν Κρίστιτ νι γιάπ νι κίνι τє мє γιάп». (Με την ευχή του Χριστού. Ένα δίνω, εκατό να μου δώσει». Τώρα τραγουδούσαν όλοι μαζί:

*Λε тє γιєт ώρα ε мір  
με σσєνтєт ρε νικокір  
με σσєнтєт ε με σсєнтєт  
плотι χαρέ ε мπερικєт  
Ντε φτωχотι ε πάρα πιєс  
пєr тє мιλιρα тє кєс  
Εδέ мот, едє мот  
тєr αμπάρєт плотι т'ι кєс*

*Ας είναι η ώρα η καλή  
με υγεία αφεντικό,  
με υγεία, με υγεία  
με χαρές και αφθονία  
Στους φτωχούς το πρώτο μερίδιο  
για να αποκτήσεις χιλιάδες.  
Και του χρόνου και του χρόνου  
να είναι γεμάτα τα αμπάρια σου*

Στο αλώνισμα που διαρκούσε από ήλιο με ήλιο, επικρατούσε κάποια βιασύνη εξαιτίας ίσως της ποικιλίας των εργασιών που γίνονταν συγχρόνως. Στο περιβάλλον επικρατούσε συνεχώς σκόνη από το λύγνισμα που κολλούσε στον ιδρώτα και βοηθούσε στην κούραση.

Αν και ήταν ημέρα χαράς δεν εκδηλώνονταν με τραγούδι όσο θα ταίριαζε. Οι εργαζόμενοι δεν αποτελούσαν ομάδα που έκανε την ίδια δουλειά, ούτε υπήρχαν κοπέλες. Ήταν ανδρική δουλειά το αλώνισμα, εκτός από τις βοηθητικές δουλειές που τις ανελάμβαναν γυναίκες.

Το μεσημεριανό φαγητό, που το ανελάμβανε η κυρά, ήταν λιτό και το κρασί λίγο. Προηγείτο ένα πρόχειρο πλύσιμο για να φύγει η σκόνη, να αναπνεύσει το δέρμα και έρωγαν σαν στο πόδι. Ο μεσημεριανός χρόνος ανάπαυσης ήταν μισή ώρα περίπου.

## Ειδικές παρατηρήσεις

Η απαιτούμενη προεργασία για να σπαρθεί ένα χωράφι ήταν: να οργωθεί με τις πρώτες βροχές μετά τον αποθερισμό. Να οργωθεί κατά τον Απρίλιο του επόμενου έτους και μέσα στον Αύγουστο. Τώρα έμενε να αναπαυθεί.

Υπήρχαν είδη σταριού: τα σκληρά και τα μαλακά. Οι γεωργοί του Θριάσιου γνώριζαν τις περιοχές που ήταν κατάλληλες για το κάθε είδος. Προτιμούσαν να προμηθεύονται σπόρο από άλλες περιοχές όπως τους είχε διδάξει η πείρα.

Οι ποικιλίες που προτιμούσε η περιοχή ήταν: «Μεϊντάνα», «μαυραγάκι», «νούμερο» και «μονολόγι». Φρόντιζαν ακόμα να αλλάζουν ποικιλία στο ίδιο χωράφι.

Η σπορά γινόταν με το χέρι. Φορούσε ο σποριάς μια ποδιά από χοντρό ύφασμα δεμένη πίσω στη μέση του. Έπιανε τις δύο κάτω άκρες της ποδιάς και τις στερέωνε μπροστά στο δέσιμο. Με το δίπλωμα σχηματιζόταν κάτι σαν σακούλα όπου έριχνε ποσότητα σπόρου, πέντε - έξι οκάδες κάθε φορά. Είχαν φροντίσει να είναι τοποθετημένα τα τσουβάλια με το σπόρο σε ανάλογες αποστάσεις, ώστε να μην περπατάει πολύ για να γεμίζει κάθε τόσο την ποδιά του - σακούλα.

Περπατούσε πάνω κάτω στο χωράφι πετώντας σκορπιστά χούφτες σπόρο όσο έπιανε το ένα του χέρι. Γνώριζε την ποσότητα του σπόρου που ήθελε το κάθε χωράφι (τα δυνατά χωράφια περισσότερο και λιγότερο τα αδύνατα).

Η μέση απόδοση κατά στρέμμα πριν βγουν τα λιπάσματα, ήταν για το Θριάσιο εβδομήντα έως ογδόντα οκάδες καρπός.

Από το 1920 και δώθε, με τη χρήση των λιπασμάτων η παραγωγή σχεδόν διπλασιάστηκε, παρατηρήθηκε δε και καλλιέργεια σταριού σε ποτιστικά χωράφια (εκτός Θριασίου) με παραγωγή καρπού γύρω στις διακόσιες οκάδες.

Από το 1930 και μετά παρατηρήθηκε νοίκιασμα χωραφιών. Είχαν γεράσει οι περισσότεροι καλλιεργητές ενώ τα παιδιά τους είχαν στραφεί προς άλλες εργασίες. Τα εργατικά χέρια, εκτός του ότι ήσαν δυσεύρετα, ήσαν και ακριβά. Δεν έτρεχαν τώρα οι κοπέλες στο Θριάσιο όπως παλιότερα. Υπήρχαν στην Ελευσίνα άλλες πηγές εργασίας, νέες και αποδοτικές. Η προσφορά χωραφιών για νοίκιασμα μεγάλωνε χρόνο με το χρόνο γι αυτό και το ενοίκιο (λίμουρο) ήταν χαμηλό και κυμαινόταν γύρω στις δέκα δραχμές κατά στρέμμα ή έξι οκάδες καρπός.

Το καλό στάρι θεριζόταν κάπως υψηλότερα. Ο λόγος ήταν ότι το καλάμι κάτω ήταν σκληρό και δε βοηθούσε στο αλώνισμα, έκανε όμως και σκληρό άχυρο. Για το σκληρό καλάμι του σταριού έλεγαν: «υποφέρει το αλώνι». Στις φτωχές αποδόσεις το δραπάνι ακουμπούσε την γη.

«Χειρόβολο» ονόμαζαν την ποσότητα θερισμένου δημητριακού που χωρούσε στην παλάμη του αριστερού χεριού καθώς θέριζαν με το δεξί.

Πριν αφήσει στη γη ο θεριστής το κάθε χειρόβολο, το έδενε στη μέση με έναν βλαστό καθώς ήταν χλωρός. Η κίνηση ήταν αστραπιαία. Τα χερόβολα τοποθετούνταν με τάξη στη γη σε χιαστί διάταξη. Έπρεπε όλα να βλέπουν προς μια

κατεύθυνση κυρίως ανατολικά.

Μερικά χερόβολα μαζί σχημάτιζαν ένα δεμάτι. Ο αριθμός δεν ήταν ορισμένος, ήταν δε ανάλογος με την ποιότητα (παχεία, αδύνατα χερόβολα).

Το δεμάτιασμα γινόταν πολύ πρωί, πριν ακόμα βγει ο ήλιος γιατί βοηθούσε η υγρασία της νύχτας να μη θρυμματίζεται ο καρπός και πέφτει.

Το δεμάτιασμα ήθελε τέχνη και δύναμη. Για το δέσιμο των δεματιών χρησιμοποιούσαν τα «δεματικά». Τα έφτιαχναν από πριν ηλικιωμένες γυναίκες από βρίζα που είχε μακρύ καλάμι, στριφτά, σε πάχος χοντρού σκοινιού. Τα διατηρούσαν βρεμένα μέσα σε βρεμένο τσουβάλι ώστε να μην ξεραθεί το καλάμι και σπάει.

Έστρωνε στο έδαφος το δεματικό ο δεματιάρης, τοποθετούσε κάθετα και στο μέσο τα χερόβολα σε ίσιες ποσότητες με τα στάχια προς τα έξω, η μέση παρουσίαζε κάποιο αδύνατισμα και όταν υπολόγιζε ότι σχηματίστηκε δεμάτι το νοικοκύρευε, το πίεζε καλά με τα γόνατα και το έδενε με το δεματικό με ένα δέσιμο που απαιτούσε κάποια τέχνη.

Κάποιος άλλος κουβαλούσε τα δεμάτια στο αμάξι που περίμενε. Τα τοποθετούσαν πάνω στη «σκάρα» ένα τετράπλευρο από καθρόνια, ώστε να σχηματίζεται μεγάλη επιφάνεια και φόρτωνε, προσέχοντας να «φιλιούνται» τα δεμάτια, ενώ η κάθε επόμενη ντάνα να είναι λίγο στενότερη από την προηγούμενη. Έδεναν καλά τα δεμάτια στο αμάξι με σταυρωτά σκοινιά και τα μετέφεραν στο αλώνι όπου στοιβιάζονταν σε θημωνιές που και αυτές απαιτούσαν τέχνη ώστε να «δένονται» μεταξύ τους τα δεμάτια και να μην τα παρασύρει ο άνεμος.

Σε μεγάλο αλώνι προτιμούσαν περισσότερα ζευγάρια ζώα,

ακολουθούσε δηλαδή το ένα το άλλο. Μου είπαν ότι έγινε αλώνι με πέντε ζευγάρια άλογα. Το συνηθισμένο ήταν μεταξύ δύο - τριών ζευγαριών. Ο λόγος ήταν να γίνεται γρηγορότερα το «λιώμα» και καλύτερη η ποιότητα του άχυρου.

Επικρατούσε ένα σύστημα ανταλλαγής ζώων και εργασίας που λειτουργούσε αριστοτεχνικά εξαιτίας της μακρόχρονης ομοιόμορφης εφαρμογής του.

Αν και ταίριαζε στη νοοτροπία των Αρβανιτών η συλλογικότητα και η ιδέα της κοινής προσπάθειας δεν μπόρεσα να καταλάβω πώς γινόταν ώστε στο τέλος να μην παρατηρείται διαφορά σε αυτό το πάρε δώσε. Οι ερωτήσεις μου κρίνονταν αφελείς: *«Το έχουμε από πάππον προς πάππον. Ποτέ δεν ψεύτισε κανένας. Σου δίνω, μου δίνεις. Γιατί να ψευτίσει;»*

Εκτός από τον καρπό, βασικό προϊόν ήταν και το άχυρο αφού αποτελούσε τη βασική τροφή των ζώων, θεωρούσαν μάλιστα εαυτούς ασφαλείς, όταν είχαν εξασφαλίσει την τροφή των ζώων της χρονιάς.

Στους μεγαλοκτηματίες περίσσευε το άχυρο και ο σανός. Αυτοί διέθεταν αποθήκες και πουλούσαν την παραγωγή τους όταν το έκριναν σκόπιμο ή έβρισκαν συμφέρουσες τιμές.

Στην περιοχή μας παρατηρήθηκε δανεισμός άχυρου και σανού κατά το χειμώνα, όταν δεν έφτανε να βγάλουν πέρα τη χρονιά οι πιο φτωχοί. Ο δανεισμός γινόταν με πληρωμή σε είδος κατά την επόμενη καλλιεργητική περίοδο, με το αζημίωτο βέβαια του δανειστή. Επικρατούσε ένα σύστημα πληρωμής σε παροχή εργασίας του ζώου και του οφειλέτη κατά το αλώνισμα ή στα οργώματα, που το προτιμούσαν και οι δύο πλευρές: Ο μεν φτωχός οφειλέτης εξοφλούσε το χρέος του σε μεροκάματα, του ίδιου και του ζώου του, ενώ ο δανειστής το προτιμούσε, αφού είχε εξασφαλισμένον εργάτη και

ζώο όταν έπρεπε να σπείρει και να αλώνισει και χρειάζοταν ανθρώπους και ζώα για να προφθάσει.

Μου έκανε εντύπωση ότι αυτές οι συμφωνίες δεν απαιτούσαν παζαρέματα, ούτε και χρειάστηκαν χαρτιά και υπογραφές. Ήταν ένα θετικό σημείο που δεν το συναντούσε κανείς σε ανταλλαγές άλλων ειδών.

Σχετικά με τις γεωργικές κυρίως εργασίες παρατηρήθηκε στην περιοχή μας το εξής φαινόμενο: Όταν κάποιος γεωργός, εξαιτίας κάποιου προσωπικού έκτακτου περιστατικού ήταν αδύνατο να σπείρει τα χωράφια του, που τα είχε έτοιμα, και το σπόρο, ανελάμβαναν φίλοι του, και νοικοκυραίοι ακόμα, τα έσπερναν, θέριζαν και αλώνιζαν και του πήγαιναν τον καρπό στο σπίτι. Αυτό γινόταν σε περίπτωση αρρώστιας ή στράτευσης.

Μου είπαν ότι αυτό αποτελούσε υποχρέωση του χωριού. Η κοινωνική προσφορά, κληρονομιά των Ελλήνων - Αρβανιτών πριν από αρκετές εκατονταετίες επέζησε μέχρι τα πρόσφατα χρόνια.

Οι γεωργικές εργασίες ήσαν σκληρές σε σχέση με τα μέσα τότε. Η αντοχή ενισχυόταν από την αγάπη προς τη γη. Ο ψυχικός κόσμος σχεδόν εκμηδένιζε την κούραση. Ο μυστηριακός χαρακτήρας της αιώνιας δύναμης της γης και η ιερότητα του Θριάσιου δημιουργούσαν μια υπερκόσμια αντίληψη που ήταν πέρα από τις δεσμεύσεις της ύλης.



## Όταν πέθανε το Θριάσιο

Αν πας σήμερα εκεί που βρισκόταν κάποτε το Θριάσιο και το γνώριζες από το παρελθόν, θα νιώσεις χαμένος. Νιώθεις εντελώς έξω από τα όρια ενός τόπου που κάποτε σου ήταν γνώριμος, οικείος και αγαπητός. Προσπαθείς μάταια να βρεις γύρω σου κάποιο σημείο προσανατολισμού, κάποιο χωματό-



Ο καρπός κόπων και ελπίδων μιας χρονιάς μεταφέρεται στο σπίτι «καλοφάγωμα αφεντικό».

δρομο, κάποια αλυγαριά από αυτές που χαιρετούσες και το είχε σε κακό αν δε χάριδευες κάποιο φύλλο της, με το χέρι σου, να το νιώσει και να σου χαρίσει το άρωμά της. Ψάχνεις παντού γύρω με το μάτι να δεις κάτι να σου μιλήσει και απορείς για κάτι κακόγουστα τεράστια σιδερένια κατασκευάσματα, εκεί που πύργωναν θημωνιές και έδιναν το είναι τους στα αλώνια για να δώσουν από κοντά τον καρπό της ζωής των ανθρώπων.

Όλα τα εξαφάνισαν οι τσιμεντένιες λουρίδες για πεδία προσγείωσης αεροπλάνων. Μόνο μεταλλικά φτερά βλέπεις εδώ. Μηχανές που πετούν, για να σκοτώνουν και να σκοτώνονται.

Πουθενά, όπου κι αν πας σε τούτο τον τόπο, που το έλεγαν Θριάσιο, μην περιμένεις να ακούσεις κανένα ερωτικό τραγούδι όπως κάποτε, ούτε ύμνο προς το στάρι. Ούτε και σπορέα θα δεις πουθενά. Εδώ κατοικούν μόνο μηχανές θανάτου.

Αρκετές φορές καταστράφηκε τούτος ο τόπος. Κάπκε, ξεθεμελιώθηκε πολλές φορές, τον απείλησαν δύσκολοι καιροί, η μια επιδρομή διαδεχόταν την άλλη, η λεηλασία ακολουθούσε τη λεηλασία, έφευγαν οι κάτοικοι και έπαιρναν τα ψηλώματα, άλλοι έβρισκαν προστασία στη θάλασσα και στα νησιά, μα πάντοτε ξαναζωντάνευε ο τόπος.

Όσπου στο τέλος τον σκότωσαν και με χαριστική βολή.

Ήταν τότε που χύμηξαν οι βάρβαροι πάνω στον κάμπο με σιδερένια μηχανήματα και τα ρίμαξαν όλα με εγκληματική manía. Δεν έμεινε τίποτα που να θυμίζει Θριάσιο. Δεν έμεινε καρδιά που να μη ραγίσει. Χωματοδρόμοι, ρυάκια, αλυγαριές, κάποια δένδρα που σκίαζαν τους θεριστάδες. Όλα έγιναν θλιβερά θύματα πεταμένα και άταφα.

Σήκωσαν θρήνο οι Ελευσινιώτες και τα χωριά γύρω. Και

φώναζαν από παντού να προφτάσει η βοήθεια της θεάς.

Θυμάμαι αυτό το θρήνο. Δεν μπορώ να τον αποδώσω. Δανείζομαι κάτι παρόμοιο από τον Ευρυπίδη: «πολύς ταραγμός εν τε τοις θεῖοις, ενί και τοις βροτοίεις». Θρήνησαν το χαμό του Θριάσιου οι άνθρωποι, τα ζώα, τα πουλιά, τα φυτά, ακόμα και οι θεοί που το είχαν θεμελιώσει και του είχαν δώσει θεϊκή υπόσταση.

Έκλαψε η Ελευσίνα τον οριστικό χαμό του κάμπου της ζωής της. Ξάπλωνε παντού το χοντρό δάκρυ. Το πήρε η περιοχή γύρω και το έκανε αρβανίτικο μοιρολόγι, που ήταν ανάθεμα και κατάρα για το μεγάλο έγκλημα που συντελέστηκε.

Έκλαψα μαζί με τους Ελευσινιώτες, έκλαψα για τα χωράφια μας που είχε ο πατέρας μου κληρονομιά από τους προπαπούδες του, ποιός ξέρει πόσες εκατονταετίες πίσω. Με έπαιρνε μαζί του στη σπορά, στο θέρος και στο αλώνισμα. Ένας κόσμος εικόνων μου έλεγε ότι ποτέ πλέον δε θα τζούσα. Τις κρατάω σαν ιερή παρακαταθήκη, σαν τα ιερά και όσια της ελευσινιώτικης ρίζας μου. Στάθηκα τυχερός που δεν έπεσε σε μένα ο βαρύς κλήρος να είμαι εγώ ο τελευταίος κτήτορας. Ο πατέρας μου έκλαιγε, έκλαψε πολύ για τα χωράφια του στο Θριάσιο. Και μαζί του, γύρω του, η γυναίκα του κι εμείς τα παιδιά του.

Μου έπεσε η μοίρα να βρεθώ στην εποχή του τελευταίου θερισμού, τότε το καλοκαίρι του 1937. Θρηνούσε το Θριάσιο απ' άκρη σ' άκρη. Μια απέραντη νεκρολογία στα αρβανίτικα έσπαγε τις πέτρες. Η γη ανατρίχιαζε. Οι θεριστάδες αποχαιρετούσαν τον ιερό τόπο, που επί αιώνες χάριζε στους ανθρώπους τον καρπό της ζωής. Έκλαιγαν τα δραπάνια που έκοβαν για τελευταία φορά τον ιερό καρπό και τώρα τα περίμενε ο θάνατος της σκουριάς.

Ήταν συγκινητικό που σε τούτο το θερισμό δεν ακούστηκε το ερωτικό τραγούδι.

Έτρεχα από εργατιά σε εργατιά να προφτάσω, να σημειώνω τραγικές στιγμές.

Ο μπάρμπα Θανάς-Κανάκης έριχνε χώμα στο ταγάρι του: «Τι θα το κάνεις το χώμα μπάρμπα Θανάση;». Έκλαιγε ο γέρος και μου είπε: «Θα το κρεμάσω στα εικονίσματα».

Ο Γιάν-Δήμας φιλούσε γονατιστός το χώμα και προσευχόταν.

Με σταμάτησε μια γυναίκα: «Γράψε και τούτο ρε παιδί μου»:

*Κέτου νιόχα αι σεβνιάν  
νάθεμάτο τς να ε χαν  
Ζεμέρα μου γκίτ μῆ λάρτ  
νάθεμάτο τῆρ φονιαίτ*

*Σε τούτη τη γη γνώρισα τον έρωτα,  
ανάθεμα σ' αυτούς που μας την τρώνε.  
Εδώ ανέθηκε ψηλά η καρδιά μου,  
ανάθεμα σε όλους τους φοιιάδες.*

Πιο πέρα, σε μια εργατιά, η Μιχαήλαινα έσερνε το μοιρολόγι:

*Νάθεμάτο Μεταζάν  
τς να βόδι αι σεβνιάν  
Κεῖτῆ βένι τς να ε βράν  
χί τῆ μπῆνεν αν πῆρ αν  
Αῖ τς μούορ βέντιν τιμ  
μος ἰ μπέτει μος νι φρίμ  
Ραν σι σκίπτε τῆ τῆ χαν  
μπότ ε κουρνιαχτό τῆ χαν.*

*Ανάθεμα στο Μεταζά  
που έκλεψε την αγάπη μας  
Αυτοί που σκότωσαν τον τόπο μας,  
στάχτη να γίνουν απ' άκρη σ' άκρη.  
Αυτοί που άρπαξαν τον τόπο μας,  
να μην τους μείνει ανάσα.  
Έπεσαν τα όρνια να σε φανε,  
στάχτη και σκόνη να γίνουν.*

Σε μια εργατιά μανδραίων η Θειάκα Κω (Αγγελική Ρόκα) είχε τον πρώτο λόγο. Ήταν κάτι συγκλονιστικό. Μετά από κάθε στιχάκι ακουγόταν το ξέσπασμα του πόνου με μια ομαδική φωνή: «Μπω, μπω.ω.ω».

*Λε τῆ ζίχει νῆμα ἴμε:  
μπότ ε πλούχορ, μος νι κίμε*

*Μακάρι να πιάσει η κατάρα μου:  
χώμα και σκόνη, ούτε τρίχα να μη μείνει.*

Τί τς ε μπέρε λε τῆ ντις:  
ντο τῆ ζιένιν ντ πίς.  
Αἷ βέντ ις κέῖ Ζόνια,  
αἷ τς ε θράου τε χαν σκιπόνια.  
Αχ, μοῖ Ζόνιε, ψε να λάσε;  
ψε, μοῖ Ζόνιε ζιγάρμ σ'ου δάσε;

Εσού που το έκανες πρέπει να ξέρεις:  
θα σε κάψουν στην πίσσα.  
Τον τόπο που ευλόγησε η Κυρά,  
το φονιά να τον φάνε τα όρνια.  
Αχ Κυρά μας, γιατί το επέτρεψες;  
Γιατί Κυρά, δεν τους έκαψες;

Παρακολούθησα ένα μακρύ μοιρολόγι, από άνδρα τούτη τη φορά. (Οι άνδρες Αρβανίτες δε μοιρολογούσαν. Το θεωρώ μοναδικό) Ο Νίκο-Λάσκοκ έδενε δεμάτια, έκλαιγε και μοιρολογούσε. Είμαι βέβαιος ότι δε με είχε προσέξει:

Σι τῆ γκίνιτεμ ου πα τι;  
γιέσε φρίμ ε παντοχί.  
Γέσε ντιάλι περεντις  
εδέ ζότι προκοπίς.  
Σα τῆ μούορν Μεταξάτ  
νάνι βέμι πῆρ αργάτ.  
Γέσε κράχου ντε κατούντει,  
πο μαρσόνεμ, μέντι τούντει.  
Κλιά Λεψίνα, κλιά με λότε,  
γκα καταστροφία γιότε.  
Κλιάν κατούντει ανά τόρ,  
κέσμε λούλε εδέ ρα μπορ  
Κέσῆ τι ε γιέσῆ μπούρ  
ις μπουκ ντο πίεκ ντε φούρ;

Πώς θα ζήσω χωρίς εσένα;  
σε είχα πνοή και σιγουριά μου  
Ήσουν το παιδί της θεάς μας  
και ο άρχοντας της προκοπής  
Έτσι και σε άρπαξαν οι Μεταξάδες  
τάρα θα πάμε εργάτες  
Ήσουν το στήριγμα στα χωριά  
τρελαίνομαι, κουνιέται το μυαλό μου  
Κλαίει με δάκρυα η Ελευσίνα  
εξαιτίας της καταστροφής σου  
Κλαίνε γύρω τα χωριά,  
είχαμε λουλούδια και έπεσε χιόνι.  
Είχα εσένα και ένιωθα άντρας,  
π ψωμί τώρα θα ψήσει ο φούρνος μου;

Είχε μεσημεριάσει. Καθόταν η εργατιά για φαγητό. Με φώναζε το αφεντικό. Πήγα και ενώθηκα μαζί τους. Σε άλλες περιπτώσεις έδιναν και έπαιρναν τα αστεία, γινόταν και κάποιος χορός που όλοι οι χορευτές είχαν στολίσει τα μαλλιά τους με στάχια. Τούτη τη φορά βασίλευε γενική θλίψη. Η Κορδόσαινα μια αντιρογυναία άρχισε το μοιρολόγι:

Γαν τῆ φούντι κῆτο κόρα  
ντριδέι κούρμι, ντριδέι ντόρα.

Τούτος είναι ο τελευταίος θερισμός,  
τρέμουν το κορμί και τα χέρια μου.

Ου σεβνιάνε τῆ καμ σίρ  
ίκέν, μπάρε, ορ ε μίρ.  
Ζέμρα ίμε πλοι με τι,  
λότε πλότῆ καμ ντῆ σί.  
Ορ ε μίρῆ τῆ τῆ γιέτ  
ντράπρι ίμ ντο μπέτετ βέτ.  
Ντράπρι ίμι πα τι σ'ρον,  
με λότε τῆ θοι καϊμόν.  
Πο, κουλιτόνου προξενίτ,  
πλότ κῆτού ε βίτ πῆρ βίτ.

Σε έχω ερωτευτεί,  
φεύγεις, χάνεσαι, ώρα σου καλή.  
Η καρδιά μου είναι γεμάτη από εσένα,  
πολλά δάκρυα έχω στα μάτια μου.  
Να είναι η ώρα σου η καλή,  
το δραπάνι μου θα ορφανέψει.  
Δε ζει χωρίς εσένα το δραπάνι μου,  
σου μιλάει με κλάματα τον πόνο του.  
Για θυμήσου τα προξενιά,  
εδώ, χρόνο με το χρόνο.

Σηκώθηκε, φίλησε το δραπάνι της, φίλησε ένα χερόβολο  
στάχια, έκανε το σταυρό της, φίλησε το έδαφος και μοιρολό-  
γησε κλαίοντας:

Φούντι χιέρα ίσοτ τς κόρ  
φούντι χιέρα ντράπρ ντῆ ντόρ

Είναι η τελευταία φορά που θερίζω,  
τελευταία φορά το δραπάνι στο χέρι.

Το αφεντικό έκλαιγε. Κλαίγαμε όλοι μαζί. Η Κορδόσαινα  
τους φίλησε όλους με τη σειρά. Και έκλαιγε...

Τέτοιες στιγμές μένουν πάντα ζωντανές μέσα μου και με  
συγκινούν το ίδιο όπως τότε.

Σήμερα το Θριάσιο είναι ένα παλιό μεγαλείο. Ας είναι  
νεκρό. Διατηρείται η λάμψη του, γιατί αποτελεί αναπόσπα-  
στο στοιχείο τούτου του τόπου. Σήμερα, μόνο με τη φαντασία  
μπορείς να ζωντανέψεις το Θριάσιο, αν δεις πέρα, στο βάθος  
του χρόνου. Τότε θα μπορέσεις να δεις με πόσο πάθος αγα-  
πήθηκε τούτη η γη από τους σκληρούς, ασκητικούς, φίλερ-  
γους, πιστούς στη θεά και μεθοδικούς παππούδες μας Κουν-  
τουριώτες. Είναι κάτι που το διατηρούμε και εμείς μέσα μας,  
όσοι αντέχουμε ακόμα στο χρόνο.

Πριν λίγα χρόνια, με την ευκαιρία της εορτής της αερο-

πορίας, επισκέφτηκα το αεροδρόμιο. Ομολογώ ότι με τράβηξε προς τα εκεί το Θριάσιο. Βρέθηκα σε έναν άλλο τόπο. Με κατείχε ένα περίεργο αίσθημα. Σαν να βρισκόμουν ανάμεσα σε ύπνο και ξύπνο. Ο τόπος γύρω ήταν γεμάτος θρύλο και μαγεία. Κάτι φαντάσματα, κάτι πνεύματα έβλεπα αιωρούμενα. Σαν να άκουγα την παλιά γνώριμη τρυφερότητα των τραγουδιών των θεριστάδων, αυτή την ποιητική μελωδία που υμνούσε τη δουλειά και τον έρωτα. Το Θριάσιο το νιώθω μέσα μου πλασμένο να το αγαπάς. Μα αυτό στάθηκε το ζεστό αίμα στις φλέβες της περιοχής της Ελευσίνας. Ήταν ολόκληρο μια ποίηση. Εκεί, το τραγούδι γινόταν ζώσα ψυχή, λυρική ουσία και κάλεσμα αγάπης. Έπαιρνε το τραγούδι του ο απαλός κάμπος το κατηφόριζε σιγά σιγά το αεράκι, άκουγε τον απόηχο της χαράς η Ελευσίνα και ανατρίχιαζε από ευτυχία.

Το δραπάνι του θερισμού γινόταν ερωτική φλόγα και πόθος ένωσης, τη χώνευε ο κάμπος και τη μετουσίωνε σε ακατανίκητη έλξη. Τραγουδούσε το δραπάνι και γινόταν σπέρμα που κυφορούσε νέα ζωή. Το Θριάσιο ήταν ο ευλαβικός ναός που εισήγαγε τα φύλλα για την ένωση: «εις σάρκαν μίαν».

Ο μόχθος εκεί ήταν και αυτός γλυκός, όπως ο πόνος της γέννας.

Έβλεπα γύρω μου ένα γοπτευτικό παραμύθι που ερχόταν από πολύ μακριά, χιλιάδες χρόνια πριν. Και δεν έβλεπα μπροστά μου τα F 16, αραδιαστά, έτοιμα για σύγχρονους σκοπούς ολέθρου.

Ήμουν γεμάτος από μυστικές οπτασίες που συνομιλούσαν με την αιωνιότητα.

Οι νεότεροι, οι τελευταίοι του Θριάσιου, το κρατάμε κλη-

ρονομιά. Κρατάμε την αγάπη προς τον κάμπο, που οι προγενέστεροί μας την είχαν κάνει πάθος και ερωτική ποίηση που μετωριζόταν ανάμεσα σε ουρανό και γη. Εκεί όλα γίνονταν χορός, ρυθμός που ολοένα μεγάλωνε, που το στριφογύρισμα γινόταν συνεχώς πιο γρήγορο. Η καμπύλη του χορού των θεριστάδων μάκραινε, τα χέρια πιάνονταν και η επαφή γινόταν μεθυστική ερωτική ανάσα, παραλήρημα πόθου, ώσπου έφτανε να πέφτουν ξεπνεμένοι πάνω στα θερισμένα στάχια, έξω από τα εγκόσμια...

Παρατηρούσα γύρω μήπως είχε απομείνει κανένα σημάδι. Έφτασε το μάτι μου μέχρι ψηλά στη βουνοπλαγιά που είχε στα πόδια της τον προαιώνιο κάμπο. Έβλεπαν από πάνω οι βουνοκορφές της Πάρνηθας και φαντάζονταν, όπως κι εγώ, το πράσινο του σταριού με το διαρκές ερωτικό ανατριχιασμα της κυοφορίας, που περπατούσε κάθε μέρα προς το χρυσαφί, το μαγικό χρώμα της καρποφορίας.

Παρακολουθούσε από ψηλά η Πάρνηθα την πορεία των χρωμάτων, από τη σπορά, τον έρωτα και την πορεία προς τη νέα ζωή. Άρεσε στο βουνό η θεία δημιουργία και μετείχε στο θείο μυστήριο. Δανειζόταν φως από τον ήλιο και καθώς αυτός περπατούσε στο στερέωμα, έπαιρνε και έφιαχνε τα χρωματιστά της. Και όταν αυτός έγερνε προς τη δύση, φερούσε βιαστικά τα μενεξεδένια της, που παράλλαζε κάθε λεπτό το μετάξι και έπαιρνε τα χρώματα του σκοτωμένου τριανταφυλλιού, ίσαμε το βυσσινί. Η Πάρνηθα έμεινε η πιστή συντροφιά του Θριάσιου. Τότε χαιρόταν μαζί του. Σήμερα τρομάζει από τους θορύβους των αέρινων μηχανών, εξακολουθεί όμως, όταν γέρνει ο ήλιος προς τη δύση, να αλλάζει τις φορεσιές της σαν μοναδικό σημάδι μνήμης.



Έπεφτε ο ήλιος. Αποχαιρέτησα το ιερό Θριάσιο. Έφευγα γεμάτος από μυστηριακή μύση. Αναγεννήθηκε μέσα μου ο ζωντανός κάμπος. Τα τραγούδια, οι καρές, οι χοροί, οι έρωτες, τα δραπάνια, οι θεριστάδες, έγιναν μια παρέα και με αποχαιρετούσαν χαμογελαστοί σαν να μου έλεγαν: «Κάνε κάτι να διατηρηθούμε στις μνήμες των Ελευσινίων». Τρόμαξα.

Τούτη η εργασία αποτελεί ελάχιστο φόρο τιμής προς το Θριάσιο.





